Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 278 (10875) | 1978 чылдың декабрь 3, воскресенье | 1925 чылда үнделеттинген | Өртээ 2 коп.

БИСТИҢ ЧУРТУВУСТА

МУРМАНСК. Дизель-электроход «Лена» Шпицбергенче углап чорупкан. Ол рейс-биле Мурманск-Шпицберген аразынга суднo чорууру доостур. «Ленаның» чүүл сөөртүр трюмнарында Арктиканың архипелагында ажылдап турар совет тудугжуларга тудуг материалдары болгаш шахтаның дериг-херекселдери бар. Чаңчыл болганын ёзугаар Шпицбергенче сөөлгү рейс-биле чаа чылдың шивилерин база чоруткан.

ДУШАНБЕ. Гарм районда агротехниктиг билиглерниң көжүп чоруур школазын тургускан. Кодээ ажыл-агыйның бедик дүжүдүн өстүрүп алырының мурнакчы дуржулгазының, агрономия эртеминиң чедишкиннериниң дугайын тайылбырлап турар кинозурналларны колхозтарның болгаш совхозтарның суурларынга көргүзер. Фильмверни агрономнар, оскеледе тускай эртемниглер тайылбырлаттарлар. Таджикистанның бедик даглыг районнарында амгы үеде көжүп чоруур 200 кино ажылдап турар. Оларның дузазы-биле кодээ ажыл-агыйның билиглерин пропагандалап турар. (СЭТА).

СЭКП ОБКОМУНУҢ БЮРОЗУНДА, ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ, ПРОФОБЛЧӨВҮЛЕЛДЕ БОЛГАШ ВЛКСМ ОБКОМУНДА

Ю. А. ГАГАРИН АТТЫГ ШАҢНАЛ

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому Юрий Алексеевич Гагарин аттыг шилчиир вымпелди чедип алыр дээш мал чеми белеткээр болгаш дужүт ажаап алыр талазы-биле бригадалар база звенолар ортузунга социалистиг чарыштың түңнелдерин чугаалажып көрген болгаш СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга чедиишкиннинг боттандырар талазы-биле совет космонавтарның кыйгырыынга төлептиг иш-биле харыылап, мал чеми белеткээр, дужүт ажаап алырының планнарын, социалистиг хүлээлгелерин күүседиринге чамдык чедишкиннерни чедип алганын демдеглээн. 1978 чылда Өвүр районнуң мал чеми белеткээр бригадалары сиген кезер планны 113,4 хуу, Мөңгүн-Тайганыы — 113 болгаш Тожунуу — 110,1 хуу күүсеткеннер. Ажыл-агыйлардан мал чеми белеткээринге эки көргүзүгү «Кызыл Тук» совхоз план-даалганы 282,7 хуу, «Торгалыг» — 168,2, «О. Шынаа» — 135, «Тоора-Хем» — 134 хуу күүсеткеш, чедип алган.

Юрий Алексеевич Гагарин аттыг шилчиир вымпелди чедип алыр дээш мал чеми белеткээр бригадалар аразынга чарышка «Кызыл Тук» совхозта мал чеми белеткээр бригада (бригадири М. А. Ооржак) чедип ап, 1300 тонна сиген белеткээр тургаш, 1527 тоннаны белеткээн азы планны 117,5 хуу күүсеткен. Сезон дургузунда бир механизаторга онаштыр ажылдап кылыышкын 100 тонна сиген белгаш.

Ажаап алыышкын звеноларының аразынга чарышка эки көргүзүгү СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозта ажаалда-транспорт комплекизиниң А. Н. Бэртников удурткан звенозу чедип алган. Онгу беш чылдың үш чылдарында ук звенонуң кежигүннери 3604 тонна тараа бастырар планын 5618 тонна кылдыр күүседип, гектардан-на 12 центнер дужүттү алган.

Өвүрде «Кызыл Тук» совхозтуң мал чеми белеткээр бригадазын (бригадири М. А. Ооржак) болгаш Каа-Хем районда СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң ажаалда-транспорт комплекизиниң звенозун (звено удуртуучузу А. Н. Бортников) социалистиг чарыштың тиилекчизи деп саналаш, бо коллективтерни Юрий Алексеевич Гагарин аттыг шилчиир вымпелдер-биле база бо вымпелдерни совет космонавтардан алыры-биле ССРЭ-ниң УАЧД-ге баар алды путевкалар-биле шаңнаарын СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому доктааткан.

КООПЕРАТОРЛАР МАЛЧЫННАРГА

Малчыннарга эн чымыштыг үе—мал кыштагладыышкыны республикада эгелээн. Онгу беш чылдың үшкү чылын чедишкинниг доозуп, дөрткү чылынга магадылалды тургуспушаан, СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга чугула базымны кылыр дээш хөй мун санныг хойжулар, бода мал ажаакчылары, саанчылар, ивижилер үүткүлдүг демиселче кирген.

Кышка удур малчыннарның демиселинге, оларның кышкы чымыштыг ажылынга шынчы болгаш идегелдир дузалакчылар, хандырылганың өске ажылдакчылары-биле кады, республиканың кооператорлары болуп келген болгаш болуп-даа турар. Кышкы үеде малчын кижиниң ажыл-ижи улам улгадыр, ооң ынай-бээр чорук кылыр, садыг-ныймаа баар үе-шагы эвээш дээрзин бистиң кооператорларывыс эки билир. Мооң ужурунда олар садыг хандырылгазын мал турлагларынче чоокшуладыр, ооң эптиг аргаларын тывар, бараанар курлавырларын тургузар талазы-биле биче эвес ажылдарны кылып, мурнуку чылдарның эки дуржулгазын нептередип турар.

Республиканың көдээ чонун, ылаңгыя малчыннарны бараан-биле хандырарын барык 530 ажыг садыг четкилери, 80 ажыг автомагазиннер боттандырып турар. Олар калбак хереглелдиң чугула бараанны-биле, ылаңгыя малчыннарның хүн бүрүде хереглээр үүлдери-биле багай эвес четчелеттинген болгаш кышкы үеде малчыннарга чедирип садыглаар бараанар курлавырлары чамдык хереглекчилер ниитилелдеринде эки тургустунган.

Малчыннарны садыг-биле долу хандырарының дуржулгазын хереглекчилер ниитилелдери, ылаңгыя оларның автомагазиннери багай эвес мөөнчеп алган. Эрткен чылдарда болгаш бо кыштың эгезинде-даа малчыннарны хандырарын Эрзин райпозу, «ҮТКЛ 25 чылы» совхозтуң ажылчын кооперациязы эки организастаан. Бо ниитилелдерниң көдээде магазиннери, ларектары ажылдаар шактарын малчыннарның негелделеринге дүүштүр тургузуп, үнүүшкүннерини кылып турар. Оларның автомагазиннери бараанларының ассортиментизин калбартпышаан, ырак коданнарда малчыннарның доктаамал аалчылары болуп турар.

Кышкы үеде малчыннарны үлетпүр болгаш аъшчем бараанны-биле четче хандырарының эптиг аргаларын тывар дээш орадлажыышкынар садыг хандырылгазынга чаа түүлдерни немеп турар. Ылаңгыя малчыннарже комплекстиг үнүүшкүннерге садыгжыларны киириштирип турары сөөлгү чылдарда чаңчыл апарган. Таңды районда С. Тока аттыг совхозтуң дирекциязы ында ажылчын кооперациязы-биле кады кышкы үеде малчыннарга белен чем аймаан чедирери-биле бир машинаны тускайлаарын шиитпирлээн. Бо болза ниити чемненилге черлериниң малчыннар хандырылгазынга киржириниң баштайгы чаа хевири - бооп турар. Үстүнде ышкаш эки дуржулгаларны деткип, улам нептередири чугула.

Үстүнде эки чижектерни чугаалап тура, чамдык хереглекчилер ниитилелдери малчыннарның садыг хандырылгазын чогууру-биле организаставайн, бо чугула херекти харыысалга чок көрүп турарын шыңгыы демдеглээр херек. Чөөн-Хемчикте Чыраа-Бажы ажылчын кооперациязы «Чыраа-Бажы» болгаш «Большевик» совхозтарның малчыннарын мурнуку кыштарда багай хайдырып келген болгаш ам кээп өре-самчыгдалы көвүдээш, дүжүп турар. Ынчангаш ол ийи улуг ажыл-агыйның малчыннарынга бо кыжын садыг хандырылгазының айтыры орта шиитпирлеттинмээн. Садыг хандырылгазында четпестериниң дугайында малчыннарның чөптүг хомудалдары болгаш негелделери Өвүр, Таңды, Кызыл райполарының адрезинге удаа-дараа болуп турар. Ырак одарларда малчыннарны хандырарының кол хевири — автомагазиннериниң дыка хөйү график сагывас, үрелиишкинден хөй үеде анаа турар азы район, совхоз төптеринге садыглаар чоруктар бар, бараанның ассортиментизи кызыы.

Малчыннарга херек тускай бараанны тыптынар, чедирип садыглаар талазы-биле четпестер хөй. Аът дериг-херекселдерин малчыннарга садарын көвүдедир дугайында айтырыгны республиканың потребсоюз, хереглекчилер ниитилелдери амга чедир шиитпирлевээн. Бодаарга үүрмек ышкаш болзадаа, малчыннарга эргежок чугула фонарь, батарея, лаа чергелиг бараанар сөөлгү үеде ховартаан. Бродни идиктер, чылыг хол хавы, уругларның янзы-бүрү хептери ышкаш бараанларга малчыннарның негелдези амга чедир долу хандыртынмайн турар.

Көдээ чоннуң, ылаңгыя малчыннарның амыдырал-чуртталгазының культуразын бедидер, садыг болгаш өске-даа үүлдер-биле хандырылгазын сайзырангайжыдарын СЭКП ТК-ның июль Пленумунуң шиитпирлеринде тодаргай айыткан. Бо талазы-биле шыңгыы чугаа республиканың көдээ, суур Советтериниң күүскомнарының даргаларының хуралынга база болган.

Тываның кооператорлары малчыннарны садыг-биле хандырарын улам калбартып база сайзырангайжытпышаан, бо кыжын малды хүр чыл ажырар, ооң улам хөй продукцияны, чаш төлду алыр дээш малчыннарның кызымаккай демиселинге дузалаар хүлээлгезин ылап күүседир ужурлуг.

СОВЕТ ДЕМОКРАТИЯНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының онгу сессиязы ажылын Москвада дооскан

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының онгу сессиязы ажылын декабрь 1-де Кремльдиң Улуг ордузунда дооскан. Беш чылдың дөрткү чылында чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгүүлдезиниң тодаргай перспективаларын депутаттар ханы сонуургал-биле чугаалашкан. СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 чыл) Пленумунуң шиитпирлери, аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаазы күш-ажылчы коллективи, совет кижи бүрүзүнүң ажыл-чорудулгазының программазы болу бээр деп сессияга онзадап демдеглээн.

Сессияның ажылыын сөөлгү хүнүнде депутаттар ССРЭ хамаатызы болурунуң дугайында Хоойлу төлевилелиниң дугайында айтырыгны чугаалашкан.

Эштер Л. И. Брежнев, Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. П. Кириленко, А. Н. Косыгин, Д. А. Кунаев, А. Я. Пельше, Г. В. Романов, М. А. Суслов, Д. У. Устинов, К. У. Черненко, В. В. Щербицкий, Г. А. Алиев, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, П. М. Машеров, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, Я. П. Рябов, К. В. Русаков, М. С. Горбачев одарны депутаттар болгаш аалчылар дицмиттиг, үргулчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле уткаан.

ССРЭ хамаатызы болурунуң дугайында Хоойлу төлевилелиниң дугаймында плеткелди ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. Кузнецов кылган.

ССРЭ ХАМААТЫЗЫ БОЛУРУНУҢ ДУГАЙЫНДА ССРЭ-НИҢ ХООЙЛУЗУНУҢ ТӨЛЕВИЛЕЛИНИҢ ДУГАЙЫНДА

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының бирги оралакчызы В. В. КУЗНЕЦОВТУҢ илеткели

Хоойлужудулга ажылдарының калбак программазының дугайын чугаалап тура, ССРЭ-ниң Дээди Совединин эзлеп чок чедиги сессиязына төнел чугаазына эш Л. И. Брежнев хүлээп алыры Конституция-биле көрдүнген өске-даа ең чугула актыларның аразынга ССРЭ хамаатызы болурунуң дугайында Хоойлуну адаан болгай. Ол Хоойлунуң төлевилелин бо сессияга көөр кылдыр ССРЭ-ниң Дээди Совединиң киирин келгеич бо деп, В. В. Кузнецов чугаалаан.

Сайзырааңгай социализмниң байдалдарында кижиниң күрүне-биле политиктиг болгаш эрге харылаалаарының илерели кыдыр хамааты болуру ханы демократтыг уткалыг. Ол болза, ёзулуг улусчу эргечагырганың, социалистиг чаагай мөзүнүң болгаш пролетарлыг интернационализмниг принциптериге үндезилеттинген, ажылчы чоннарның эргелери болгаш хүлээлгелери-биле шуут холбаалыг.

Бистиң күрүневис болза, Конституция-биле болгаш совет хоойлулар-биле чарлаттынган база магадылаттынган социал-экономиктиг, политиктиг болгаш хууда эргелерни база хосталгаларны совет кижилерге бүрүн долу хандырып берип турар. Ооң-биле кады бистиң Үндезин Хоойлувус эргелерни болгаш хосталгаларны боттандырары хамааты кижиниң бодунуң хүлээлгелерни күүседириндеги чарыбас холбаалыг деп үндезин принципти барымдаалаар. Совет хамааты бүрүзү ССРЭ-ниң Конституциязын болгаш хоойлуларын ыдыктыы-биле сагыыр, бистиң күрүневистиң эрге-ажыктарын хумагалаар ооң күчүзүн болгаш ат-алдарын быжыглаарынга идиг бээр, бодунуң социалистиг Төрээн чуртунга шыңчы болур ужурдуг.

Хоойлунуң төлевилели бистиң Конституциявыстың негелделерин болгаш принциптерлиг турштарын барымдаалап турар. Дөртен ажыг чылдар мурнунда хүлээп алдыңгаш, ам-даа күштүг болуп турар Хоойлуга бодаарга, бо дээрге дыка байлак уткалардыг. Ол черле билдингир, чүте дээрге, эрткен чылдарда Коммунистиг партияның удурутулгазы-биле совет ниитилелдиң амыдыралының шуут бүгү тадаларынга хамаарылгалыг ханы чаартылгаларны боттандырган; бистиң чуртувустуң делегейде ат-алдары аажок өскен.

Хоойлунуң төлевилели алды болукте каттышкан 29 түүлдүг деп, плеткелги чугаалаан. Ооң түүлдери амгы үениң негелделеринге бүрүн дүгжүп турар болгаш совет хамаатылал ёзузунда салдыган демократтыг эге үндезинлерни улам ынай ханылдырыпчо углаңган. Ам күштүг болуп турар Хоойлунуң бодунуң амыдыралчызын бүзүреткен түүлдери бүрүнү-биле хевзэр артар, делегей харылаалаарының тургустунган практиказын болгаш ниитиге хүлээп көрдүнген норма-чижектерин барымдаалап турар. Ооң-биле кады хоойлужудулганың адырынга мурнунда турбаан болгаш аңаа киирзе чогуур түүлдерни Хоойлуда немеп киргген.

ССРЭ — коммунизмни кады тургуаар сорулга-биле чурттуң бүгү нацияларын болгаш улустарын сырый каттыштырган кара чаңгыс эвилелчи күрүнедир. ССРЭ-де эвилелдиң чаңгыс дай хамаатылал ёзузун доктаадын тургускан болгаш эвилелдешкен республиканың хамааты бүрүзү ССРЭ-ниң хамаатызы болун турар деп чүвени Конституцияга бүрүн дүүштүр төлевилелде айтып турар. Хоойлунуң ол түүлүнде кижилерниң төөгүлүг, социал болгаш интернационалчы чаа ниитилешкээ болур совет улустуң күрүне талазы-биле чаңгыс эптиг тодазы-биле илергейлеттингеп.

Ооң-биле холбаштыр Хоойлунуң төлевилелинде хамааты болурунуң дугайында Хоойлужудулганың талазында ССРЭ Эвилелиниң эрге-хүлээлгези болгаш эвилелдешкен республикаларның эрге-хүлээлгелери тодаргайлаттынып турар.

Деңгеергиг хамаатылалдың ССРЭ-де херек кырында тургустунган принципиин хоойлужудуп быжыглаарын сачалдап турар. Ол чүл дээрге, хамааты болуру ону чедип алырынга үндезин барымдаалаарындан хамаарылга чокка бүгүдего бир домей деп болур дээн ол-дур. Капиталистиг чурттарның хоойлуларындан бистиң хоойлужудулганыстың онзаланып турар чугула ылгалдарының бирээзи харын ында.

Конституцияга дүүштүр төлевилелде: ССРЭ-ниң даштыкыда хамаатылары Совет күрүнеге камгалалын болгаш хайгаарал-дежээлин ажыглаар деп бижээн. Чурттуң иштинде күрүне органнары болгаш даштыкыда бистиң төлээ черлериввс оларга бүгү талалыг деткимчени көргүзер хүлээлгелиг. Ол сорулга-биле сөөлгү чылдарда ССРЭ делегейге ужур-уткалыг каш-даа герээлерни болгаш дугуржулгаларны чарган. Оларның аразында, чижээ, эрге-хоойлу дузазының дугайында дугуржулгалар, автор болгаш чогаадылга эргелериниң айтырыгларының талазы-биле керээлер, консул керээ-дугуржулгалары бар.

ССРЭ-ниң хамаатызы болун турар кижиниң даштыкы күрүнениң база хамаатызы кылдыр хүлээп көрбес, тодаргайлаарга ийи дакыр хамааты болур чорукту хүлээп көрбес дээрзиниң дугайында төлевилелдиң түүлү боттуг ужурдузалыг.

Совет хамааты болурун чедип алырының болгаш чидиргеп деп көөрүнүң үндезилдери билдингир кылдыр тодаргайлаттынган. Төлевилелдиң дыка хөй түүлдерин ашак-кадай, өг-буле харылаалары-биле холбаалыг айтырыгларга тураскааткан. Ол айтырыгта хереэзкен болгаш эр кижилерниң деп эргезиниң Конституцияда айыттынган принципин барымдаалаан. Чижээдээргe, ССРЭ хамаатызы хереэзкен кижиниң даштыкы кижи-биле ашак-кадай болуру, ол ышкаш ындыг ашак-кадай болганындан чарыгланы ол хереэзкен кижиниң хамаатыларын өскертпес.

(Уланчызы ийнги арында).

КҮҮСЕДИРИ БИСТЕН ХАМААРЖЫР

СЭКП ТК-ның ноябрь (1978 чыл) Пленумунга СЭКП Төп Комитединиң Чиргине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң ханы уткалыг чугаазын улуг кичээнгейлиг болгаш сонуургал-биле номчудувус. Ында бистиң моон сонгааргы сорулгаларывысты тодаргай айыткан-дыр.

«1979 чыл—партия Төп Комитединиң июль Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга херек кырында боттандырып эгелээнивистиң баштайгы чылы болур. Бистин чугаалажып көрүп турар планывыста кедээ ажыл-агый будурулгезин өстүрериниң бедик көргүзүүлгери көрдүнген. Ынчангаш кедээ ажыл-агый ажылдакчыларының мурнунда куженишкинниг ажылды негээр чыл турун турар деп чүве билдингир-дир» —деп, эш Л. И. Брежнев чугаазында айыткан. Ону күүседири мал ажылдакчыларындан улуу-биле хамааржыр, ындыг болганда каш дакыр куженишкинниг ажылдаарын бистерден негеп турар. Ылаңгыя малдың баш санын өстүрери, продуктулуг чоруун бедидери кол сорулга болгай. Ону боттандырар дээш сөөлгү чылдарда шудургу ажылдап келдим.

Ниитиниң малын кыштан хүр ажырар дээш хой, хураган кажааларын шынарлыг септээн, бодум 20 тонна сигеннi кескеш, кыштаамда чедирип алдым. Кыштаглаашкынның байдалы эки.

Эш Л. И. Брежневтиң Пленумга чугаазында айтыышкынарын күүседири-биле мен келир чылын төрүүр үүс баш хойдан-на 100 хураганы доруктуруп өстүрер, баштан-на 3 кг 800 граммдан эвээш эвес дүкту кыргып алырын хүлээндим.

О. КЕЧИЛ-ООЛ.
Бии-Хемде «Кызыл тараачын» совхозтуң хойжузу.

ПАРТИЯНЫҢ ПЛАННАРЫ—ЧОННУҢ ПЛАННАРЫ

Республиканың улусчу контроль комитединде

САГЫШ АМЫР ЧОРУК ҮҮГЕ ЧЕДИРГЕНИЛ?

Таңды район кыштаглаашкынче чогуур белеткел чок кирген

Сөөлгү чылдарда Таңды районунуң ажыл-агыйлары кышка багай белеткеннин, кыштаглаашкынны организас чок эрттирип турарындан малдың өлүп, хораары көвүдеп, хөй санныг чаш малды плашта чедир албайын турар. Ынчангаш малдың баш саны эвээжеп, сүт база эзт, дүк бүдүрери кызырлып кед чоруур. Ооң чамдык чижектерни бо чылдыңдан безин көрүп болур. Эрткен оң айларда районга ниитизи-биле 9110 баш мал өлген, ол болза эрткен чылдың ол үеазинден 1537 баш хөй болган, мыйыстыг бода малдың баш саны 1086 башка, хой, өшкүүнүү 1794 башка, чылгы 197 башка кызырылган. Продукция бүдүрери: сүт 4,8 хуу, эзт—5,5 хуу, дүктүү—10,1 хуу эвээжээн.

Ындыг турбуже районуң көдээ ажыл-агый органнары болгаш ажыл-агыйларның удуртукчулары, специалистери малды четчир санныг чеңбиле хандырар, малчыныраның бажыңнарын база мал кажааларын болгаш өске-даа эргежок чугула дериг-херекселдерни чогуур ойунде кышка белеткээр талазы-биле бо чылын база-ла тодаргай хемчегдерни албаанын республиканың улусчу контроль комитединиң кылган хынаалдазы бадыткаан. Ынчангаш ол айтырыгны чоокта чаа комитет бодунуң хуралынга бүгү талалыг сайгарып, чугаалашкан.

Кыштаглаашкынга белеткелдин база 1978—1979 чылларда мал кыштаглаашкынын чедиишкиниг көрүдерниң дугайында СЭКП Тыва обкомунуң болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдары районда багай күүсеттинин турар. Райкүүскомнуң кодээ ажыл-агый эргелели, ажыл-агыйларның удуртукчулары ол доктаалдарның күүселдеэнин кончуг кошкак организастан. Бо чугула ажыл-херекке харыысалга чок чоруун көргүскеннер.

Мал чемни хөйү-биле белеткеп алыр арга бар турда-ла, сиген белеткээр план чүгле 48,3 хуу, силостуу—37,7 хуу, сенажыны—63,9 хуу күүсеттинген.

Мал чеми дыка хөй чедишпес турда-ла ону чеп ажыглаар дугайында ажыл-агыйлар удуртукчулары чогуур кичээнгей салбаан. Ону оорлаңыр, төтчеглээр чоруктар узуткаттынмаан. Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының малчыннар турлагларының 80 хире хуузу шагжалар-биле хандыртынмаан. ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң фермаларында шагжалар бедик, аразын хос кылдыр кылганындан аңаа салган мал чеми черже төктүп турар. Ол-ла совхозтуң Доора-Хадын фермазы инекке савяны кормоцехтер ажылдавайн турган. Районнуң ажыл-агыйларында суг сөөртүр 32 машинаның 24-ү ажылдап турар. Хой-хой хойжу турлаглардa суг нудар улуг савалары чыдыр черлер кылдынмаан.

С. Тока аттыг совхозтуң, Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының удуртукчулары, специалистери хойжу кодаларны ыны таарыштыр, ылган үеринче кичээнгей салбаан. Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының чамдык кодаларының хоюнуң арган семизи ылгаваан. Кыш чаа эгелеп турар хиредe В. Сергин-оол, В. Бугалдай оларның кодаларында хураганың 30 хире хуузу аажок арып, доруп, чудаан. Оларга немелдо чем бербейн турар.

Районда малдың эмнелге-санитар пунктуларының ажылын четпес турган. Аарыг малдарны кадык малдар-биле кады тургузуп турар. Ындыг четпестер С. Тока аттыг, «Коммунизмниң херели» совхозтарда бар бооп үргулчүлевишаан. А Кодээ ажыл-агыйның дуржулга станциязында малдың эмнелге-санитар пунктузу шуут ажылдавайн турар. Райкүүскомнуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң база совхозтарның зооветеринарин албаныың ажылында улуг четпестериниң түңнелиниде чамдык ажыл-агыйларының бода малында бруцеллез аарыг нептерээн.

Малдың тарын боозадылгазының база сула эдерилгезиниң планын район оон кайыдаа чүүүнүүн аайы-биле ыракта чедир күүсетээн. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ёзугаар Таңды районга инекти тарын боозадыр 4, хойнуң —15 пунктуларын тудар турган, ону база күүсетээн.

Фермаларга, хойжу турлагларга малдың бедүүн болгаш чулуктуг чемнерни сөөртүп чедирер. Малчыныраны одаар чүүл-биле хандырар айтырыгны багай шиитпирлеп турар. Малчыныраның амыдырал, садыг, эмнелге болгаш культура хандырылгазының талазы-биле ажылдап кылган хемчегдерни база-ла дыка четпес боттандырып келген.

Эрткен чылын районуң ажыл-агыйлары кыштаглаашкынны багай эрттиргени, а бо чылын база-ла аңаа кончуг кошкак белеткевгеш, ону организас чок эгелээнин район күрүнеге дүк садар планын күүсетпеэнге, сүттүүн үзеринге чедирип турар.

Республиканың улусчу контроль комитединиң хуралынга демдеглеттинген үстүнде шыңгыы четпестер хамыктың мурнунда Таңды райкүүскомунуң кодээ ажыл-агый эргелелиниң болгаш чамдык ажыл-агыйларның удуртукчуларының үстүкү органнарының үндүрген шиитпирлерин күүседиринге даавдырган ажыл-херек дээш харыысалгазын кошкатканындан, сагыш-амыр чорук-тун үржүүндан болган. Аймытынган четпестерни дүргеп чайладырын райкүүскомнуң кодээ ажыл-агый эргелелиндеп, ажыл-агыйларның удуртукчуларындан республиканың улусчу контроль комитединiң шыңгыы негээн болгаш четпестерни болдурганы дээш ол эргелелдиң начальнигe В. И. Кожушкога шыңгыы доңгулады, малдың кол эмчизи К. В. Денисовага доңгулады, ССРЭ-ниң 50 чыл аттыг совхозтуң директору В. Г. Чубикко шыңгыы доңгулады хүлээткен.

Л. И. Брежнев

КУР ЧЕР

Эш Брежнев: Ол эки херек-тир... Ынчалза-даа бо чылын люцерна, чижээ, павлодаржыларга кандыг болуруп? Сиген-даа, хөрзүн быжыгышкыны-даа болдунмас.

Эш Андрианова: Ында сигеннер тарывайн турар, а тарыыр апаар. Ынчаннас болза, ол обласка хөрзүн үрелиишкини оларның кажан-даа көрбээни ышкаш ындыг болур. Амдыгаштан эгелеп камталаның эгелевес болзувусса, биске хаттан хөрзүнүнүн үрелиишкини көргүнчүт сөгүт болур. Ол хемчегларни бистиң беш чылда планнарывыска болгаш санаашкыныарывыска төргүзер ужурлуг.

Эш Брежнев: Силер-биле чөпшээрежир-дир мен. Бистиң СЭКП ТК-же болгаш чазак черинче чорудар бижиниске республикага тараа бүдүрери мындыг-мындыг деннелге чедер деп дөрту-биле айыткаш, ол дугайын тайылбырлаары чугула ышкаш. Ол черле билдингир. Бистер ийи чыл иштинде 18 миллион гектар черни ажыглаага киирип, үш чыл улаштыр кызыл-тас таралывысс соонда оон ынай ынчаар үргүлчүлеп болбас. Бистиң мурнунда чижелеп бижип алган чүүлүвүс дээрге, ана-ла сан, бистиң күзеливвс бооп турган. Черни төтчеглекчи ёзу-биле ажыглаар арга-биле эвес, а кур черлерни немештир ажыглаага киирип турган, айыткан сорулганы моон сонгаар чедип ап болур бис.

Эш Мельник: Бижикти тургузарыныга чедир эвээш, чүгле ийи, үш хүн арткан-дыр.

Эш Брежнев: ТК-ның секретары Фазил Карибжанович Карибжанов бо ажылды углап-баштап, бодунга силерни шуптунарны чыгзын, оон арынарны дүн-хүн чөкка бижип белеткенер.

Эш Мельник: Ынчаар болза министерствону шоочалап, хаар апаар-ла-дыр.

Эш Брежнев: Ол дээрге күзээн-не чүүлдеринерни кылын болур, ындыг ажыл-дыр. Бижикти допчу, белен номчуттунгур кылыр силер. Чүгле чурагайларны болгаш түннелдерни көргүзер. Нарыыдатпанар, чеченчитпеңер, бүгү-ле чүүлдер тодаргай болгаш биллингир болур ужурлуг».

Бижикти тургускаш, Мәскваже чоруткан. Бистиң санаашкыныарывыстың шын болганын үе көргүскен.

1956 чылдың февральда СЭКП-ниң XX съездинге кур черни андарарының хөрээ чедиишкининг боттанганын партияга чоргаар айытқаар арганы болган мен. Ийи чыл иштинде республикага тарылга шөлүн 27 миллион гектар чедирген. Тараа культураларына 23 миллионну, оон иштинде чаа черлерни ажыглаага киирериге чедир үеден дөрт катап хөйну — 18 миллионну кызыл-таска тускайлаан. Казахстан бир миллиард болгаш оон-даа хөй пуд тарааны берип болурун бүгү кур чер чурттугларының өмүнзөзинден съездиге бүзүреткен мен.

Кылдынган-на, бүгү дооскан-на чүүлдерни, бүгү бергелериниң ажын эрттингенин санавайн, оон ынай чугааладым:

— Амгы үеде республикада тарылга шөлүн 27 миллион гектар чедиргенде, тараа бүдүрерин моон соңгаар улам көвүдериниң талазы-биле бистиң кол курлавырывыс дүжүткүр чорукту байлакшыдары болур деп чүвени Казахстанның партия организациязы барымдаалап көрүп турар. Бо талазы-биле бисте четпестер ам-даа хөй. Кур черлерни шиңгээдири-биле холбаштыр соңгаарлаары болбас херек чүл дээрге, колхоз болгаш совхоз бүрүзүнүң түс-түс онзагай байдалдарына таарыштыр черлерни эң таарымчалыг ажыглаары болгаш хөрзүннүң үнүш-дүжүткүрүн камгалаар дээш ажылды чорударының системазын ажылдап кылыры болур. Ол болза улуг болгаш нарын ажыл. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязындан, Көдээ ажыл-агыйның Ленин аттыг Бүгүзвилел академиязындан, ССРЭ-ниң Көдээ ажыл-агый министерствозундан болгаш Совхозтар министерствозундан кур черлерни ажыглаага киирериниң улуг-чаагай хөрээн чедиишкинниг доозар төлээде, бо чугула айтырыгны шиитпирлээринге биске дузалаарын дилеп турар бис.

1956 чылда кур черниң аас-кежиктиг үеэн келген. Казахстанның ховуларыныга эн-не байлак дүжүт өзүп үнген, республика аазааны 600 миллионунуң өрнунга күрүнеге бир миллиард пуд тарааны дужаган. Кур черниң баштайгы миллиард пуд тараазы дээш Казахстанга ол чылын баштайгы Ленин орденин тывысканынга мен ёзулуг-ла аас-кежиктиг болган мен. Кур черниң ат-алдарын быжыткан, бойдус халавмының соңгуушкуннары-даа, ындыг соңгуушкуннарны улам ханыладыр шын эвес шиитпирлер-даа чайгылдырын шыдаваас апарган баштайгы ол миллиард дээш аас-кежиктиг болган мен.

Дыка-ла улуг күштү үндүргеним ол улуг дүжүттү бодумнуң көөр арга чок болганым хараадаңчыг. XX съездиге мен СЭКП ТК-ның секретарынга база катап соңгуттурган мен.

Кежээ «Москва» гостиницага Кунаев, Сатпаев, Журин, Макарин болгаш өске-даа казах эштер менээ байыр чедирер дээш чедип келдилер. Чарлышкын дуву-далаш-биле, чылыг-чымчак болгаш шала-ла мунгаранчыг-даа болган. Олар чанарынче далажы бергеннер, а мен чаа ажылдың дугайын бодан турган мен. Черле ынчаш, өннүктерден, чоок апарган хову-шөлдерден, чижээ эргим болгаш чоок кижилер— кур чер чурттугларын чарлып, бөйрлажыры мунгаранчыг-даа болганын чугаалап каарын күзээр-дир мен.

12

Ынчалза-даа ол чарлышкын менээ үр эвес болганы-ла аас-кежик, Мээн чурттаалгамга дыка-ла эргим болгаш чугула үе апарган кур чер үргүлчү-ле мени сонуургадыр, бодунче келдирип турган. Ынчангаш мээн өске ажылым-биле холбашкан чамдык үзүктелиишкининиң соонда мен база катап кур черниң дугайында сагыш салын эгелээр ужурга таварышкан мен. СЭКП ТК-ның Чингине секретарының албан-хүлээлгезинге мээн ажыл-хөректеримнин бирээзи А. И. Барзевке баштаткан совет эртемденнерниң ажылдап кылганы кур черге хөрзүн камгалаарының системазын деткиири болган. Ам ол система ажылаттынып турар болгаш ол кур черни хаттын күжүнден үрелир чоруктан камгалап алган-даа. Бистер ону дыка делгем девискээрге, оон-биле кады чурттун өске-даа хову зоналарынга дыска хуусаның иштинде ажыглап, эртемнин саналоналын техникиг чепсеглээшкин-биле быжыглаан бис.

Мен ам-даа кур чер талазы-биле доктаамал ажылдап, Казахстанга бо-да чеде бээр мен, ынчангаш ында бодумнуң күзел-соруумнуң, чус-чус мун кур чер чурттугларының күзелиниң амыдыралда боттанганын ам көрүп чор мен.

Кур черлиг ховуларда ам-даа бүгү чүүлдер кылдынмаан, курлавырлар ам-даа дыка хөй деп чүве чугаа чок. Ынчалза-даа ол дугайы онза чугаа. Мен болза кижини өөртүп, сагыш-сеткилди хайныктырып турар, чедип алдынган чүүлдерни чугаалаксап турар кижи мен.

Казахстанның кур черни андарганы чүгле эң улуг эвес, экономика талазы-биле ажыктыг ажыл болган. Ону бадыткаар чурагайларны чижекке көргүзейн. Эрткен чээрби дөрт чылдың иштинде Казахстан күрүнеге 250 миллион ажыг тонна тарааны саткан—ол болза 15,5 миллиард пуд-тур! Оон-биле чергелештир 1954-тен 1977 чылга чедир республиканың көдээ ажыл-агыйынга, чүгле кур черге эвес, а бүгү-ле адырга деп чүвени онзалап демдеглеп каайн, чарыгдалдар — 21,1 миллиард рубль болган. А ол-ла чылдар иштинде тараа сатканындан алдынган сайгарылга үндүрүү 27,2 миллиард рубль болган, тодаргайлаарга, чурт 6,1 миллиард рубль арыг орулганы алган-дыр. Оон-биле кады бо хүннерде казах совхозтарда болгаш колхозтарда кол болгаш сайгарылга фондуларының иниги өртек-үнүзү 15 миллиард рубль бооп турарын база көөр херек. Моон алгаш көөрге, үндүрген бүгү-ле күштер болгаш чарыгдалдар эн-не кыска хуусаның иштинде эгиттинген болгаш арыг орулганы-даа берген-дир. Кижи төрелгетеннин ажыл-агыйжы төөгүзүнде тараа дээш эн-не улуг демисел бо хире эки үре-түңнелдерлиг тиилеп үнген-дир! Эртебурунгу хову ёзулуг-ла өндүр-улуг күштүг болган. Кижиниң күш-ажылы-биле чаартынган ол хову бистиң бүгү көдээ ажыл-агыйывысты улам быжыглап, эргежок чугула хемчээлдиг тарааны алырының магадыларын хандырган. Ол чер ам-даа улам күштелип турар.

Самолётка олурупкаш, ховунун делгемнериниң кырынче көрүнерем. Силер чүгле тараа шөлдерин эвес, харын база асфальтылаан орук-тарның шөйлүп чорутканын, суурларны, демиро-руктарны, электри дамчыдылгазының шугумнарын, элеваторларның бажыңнарын, улуг-улуг заводтарны, фабрикаларны, хоорайларны база көөр силер. Бо бүгүнү шаанда терезиниг черден үнген кур черниң кайгамчыктыг тараазы амыдырында тургускан.

Акмолинскини эн баштай барып көөрүмге, кандыг болганын сактыр мен. Малгаштан туткан чавыт бажыңчыгаштар, кызыы кудумчулар, сезен мун чуртаңчы... А ам кандыгын? Целиноград деп атты алган хоорайда улус шаандагызындан үш катап хөй, ол барык-ла буруну-биле чаартынган, эде туттунган, ында он-он улетпүр бүдүрүлгелер, дөрт дээн өредилге черлери, он беш техникумнар бар, оларга чүгле соолгу үш чылда чээрби мун ажыг специалистерни белеткээн.

Казахстанның бүдүрүкчү күштерин хөгжүдеринге, оон экономиказының, эртемнин, культуразының өзериинге ол күчүлүг идигни кылган. Улетпүрүн эн улуг белдирлери көстүп келген, тозан чаа хоорайлар, оларның аразында бүгү чуртка сураглыг апарган Рудный, Экибастуз, Ермак, Кентау, Аркалык, Шевченко туттурган. Республика хөмүр-дашты болгаш нефтини, шөйну болгаш канны, өннүг металлларны, минералдыг чемнинчилгелерни казып тыпкаш, кылып үндүрүп, эн чаа хевирнин станоктарын, машиналарны, тракторларны кылып турар. Шаанда шагда хөжуланган турган Казахстанда түрген нейтроннар-биле ажыллаар реакторну ажыглалда киргеннинге ам-кым-даа эдепсинмес апарган.

Акы-дунма республикаларның аразында бо чылын Казахстанның сылдызы улам-на күштүү-биле чайнап турар апарган. Республика чылчылы-биле, беш чылдар-биле хөгжүп келген, ынчалза-даа ол бүгүнүн дугайын оон-даа мурнунда чугаалашкан, бодап келген, «ыяк быжырган» бооп турар. Ынчан-на, барык чээрби беш чыл мурнунда-ла, кажан ТК-да мээн кабинедимге эртемленнер, шинчээчилер, планнакчылар, телевилекчилер үргүлчү-ле чыглып турар үеде, ол черниң амгы овур-хевириниң дыка хөй байдалдары ынчан-на айыттынып турган болгаш ол бүгү база-ла кичээнгейни, үе-шакты болгаш күштерни негеп турган.

Чурттун бүгү экономиказының хөгжүлдезинге күчүлүг салдарны чедирген улуг аграр-үлетпүр комплексизинин ол черде тургустунганын көргеш, мээн ам кайы хире аас-кежиктиимни чугаалаваска-даа билдингир. А ол черге кур чер дээш демисел совет кижилериниң эн-не буянныг чаагай сагыш-сеткил шынарларын бүгү делегейге база катап көргүскен. Ол Төрээн чуртка, социалистиг үениң улуг тиилелгелеринге кызыгаар чок бараан болурунун демдээ болу берген.

«...Кур чер — ол анаа-ла тараа шөлү эвес болгай. Бо дээрге... чурттакчы чонунун болур-чогуурулу-биле чурттаарынга, амгы үениң сайзырангай көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинге эргежок чугула бүгү чүүлдер-дир».

Л. И. БРЕЖНЕВ.

Леонид Ильич Брежневтиң «Кур чер» деп чаа чогаалын совет улустун улуг маадырлыг чоруунга тураскааган. Кур чернин патриоттарының күш-ажылчы тиилелгелериниң дугайын, оларның кызымаккай болгаш эрестиг чоруунун дугайын, хөй мун коммунистернин маадырлыг ажылынын дугайын сактыышкынның автору тоожуп турар.

Л. И. Брежневтиң «Кур чер» деп номуи Политиктиг литературалар үндүрер чер парлап үндүрген.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Л. И. Брежневтиң Казахстанның кур-чержилеринбиле Алма-Ата хоорайының аэропортунга ужуражып турары.

Кур черниң хоочуннары, Социалистиг Куш-ажылдың Маадырлары Амангельды Исаков (солагай талазында) болгаш Жансултан Демеев оларның Кустанай области «Койбагар» совхозтуң иол агроному Владимир Исаков-биле чугаалажып турары.

Ада-чурттуң Улуг дайынының үеэинде бригада комиссары Л. И. Брежневтиң өг-бүлезин бодунуң бажыңынга хүлээп алган Т. Байбусыновтуң өг-бүлези олар Казахстанның сылалы Алма-Атада ам-даа чурттавышаан.

ЧУРУКТА: Турсун Байбусынов болгаш оон карайы Рунья Яруловна оларның Л. И. Брежневтиң «Кур чер» деп номунуң эгелерин номчуп орары.

ЧӨПТҮГ БОДАЛДАР

«Шагонартнаястрой» трестиң Ак-Довураква дугаары 42 тудуг эргелериниң тудугжулары Кызыл-Мажалыкта эзт комбинадын ажыглалга киргеш, ам комбинаттың ажылдакчыларының чурттаар бажыңының тудуунче күштү мөөнүзүн. Кызыл-Мажалык суурнуң соңгу-чоон талазынга каш чылдар болгаш чаа квартал тургустуна бээр. Бөрта эзт комбинадының ажылдакчыларынга 18 аал иштя чурттаар 10 чурттаалга бажыңнарын, уруглар садигин, магазинни, иинти чурттаалга бажынын, культураның өскедаа албан черлерин тударын керген.

Бо хүннерде ол кварталда Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Кара-оол Балчырович Салчактың комплекстиг бригадазы ажылдап турар. 18 аал иштя чурттаар бажыңның ханазының туйбу сыдыгларын доозуп турар. Ол бажыңның чоогунда үш мындыг бажыңнарны таваан белен кылдыр салып каан. Бо ажылды К. Б. Салчактың бригадаының кежигүннери чайын оларга бажың тулар туйбу чедиштейн берген хүннерде кылып белеткээнпер.

Өөгу беш чылдың үшүү чылы доостурунга чедир ай четпес хуусаа арткан. Бо чылын алган социалистиг хүлээлгезин бригаданың кежигүннери канчаар күүседип турарының дугайында бригадир Кара-оол Балчырович мынча дидир:

— Бистиң бригадала язы-бүгү мергежилдиг шупту 22 тудугжулары бар. Бо чылын планныг онаалдаларывысты болгаш социалистиг хүлээлгелеривисти чедиишкининг күүседип турар бис. Эрткен 10 айларның планын бригада кежигүннери 113 хуу күүсеткен. Бо чылын бистер өске тудугжуларбиле демнежип турган, Постоянный суурда 60 аал чурттаар беш каът бажыңны, Кызыл-Мажалыкта эзт комбинадын дужаадывыс. Эң ылаңгыя чугула тудуг эзт комбинадынга хөй үени үндүрүп, күжениишкининг ажылдааш чогуур хуусаазында дужааганывыс улуг чедиишкин болган. Бо тудуглардан аңгыда Постоянный суурда хөй садыгжылар ажылдаар магазинниң ханазын туткан. Амгы ажылдан турарывыс бо 18 аал иштя чурттаар бажыңны бо чылын кылып эгелээн бис. Ам база катап мында ажылдап эгелээш, неделя чедип тур бис. Моны декабрь айда шеверлекчилерге дужаатып, таваан салып алганывыс бажыңнарны тудуп эгелээр бис.

Эзт комбинадының ажылдакчыларынга эң чугула бажыңны бо чылын ажыглалга киирер ужурлуг турган. Туйбу болгаш өске-даа тудуг материалдарының автокраннарының чедиштеп-биле бо тудугнуң ажыглалга киирер хуусаазы узаан.

Бир эвес тудуг материалдары-биле болгаш механизмнер-биле четче хандырып турган болза, мындыг бажыңдарны чыл төнчүзүнге чедир ажыглалга киирип шыдаар турган бис — деп, Кара-оол Балчырович чугаалады.

Кызыл-Мажалыкта туйбу заводунуң план күүсеттес, хожудаңгай ажылының түңнелинде бо бажың ам-даа дужаатпаанны ол-дур. Ам мында К. Б. Салчактың бригадазындан аңгыда, Валерий Ондарның бызаңчылар бригадазын база эжеңгеп. Ажыл шуудан эгелээн, ынчалза-даа бо бажыңче чылыг системазын эптеп киирген турар ужурлуг. Бо ажыл база кылдыынаан. Тудугжу шеверлекчилер өрээлдерде боттары демир суугулар салып алган ажылдаан турар. Бо чорук бүгү ажылды моон соңгаар дүрген, шынарлыг кылырынга шаптыктыг. Ол ышкаш туйбу, бетон плиталарны чүгле хүнде ажылдаарынга четтирип-биле эккээр, курлавыр чогу-биле үстү бээрн ам-даа уламчылаан турар.

План күүседири чүгле бригадирден, оон бригадазының кежигүннериниңден хамаарышпас, оларның-биле хөрилдээлыг бүгү-ле организациялардан, оларның ажылындан хамаржыр. Ынчангаш тудугжуларны тулуг материалдары-биле хандырын турар организациялар моон чогуур түңнелди үндүрери чугула. Кызыл-Мажалыктың туйбу заводу 2 чыл 10 ай иштинде план күүседиринге 2 млн. 700 мун туйбуну чедир бербээн болгай. Моон ужурунда тудугжулар хөй үнелиг, ие-шаглын аная эрттирип, чогуур тудугларны чедир дужаавайн турар.

Ажылда камналгалыг эвес чорук болгаш шынар чок чорук, хожудаашкынчар чүдеп, канчаан болу бээриниң дугайында алдарлыг тудугжу бодунуң бодалдарын мынчаар илередип турар. Шынан-ла тодаргай удуртулга болгаш четчир хандырылга бар болза, тудугжулар планныг даалганы ынан-ла күүседип шыдаардаа.

Х. МОНГУШ.
«Шынның» тускай корр.

СОВЕТ ДЕМОКРАТИЯНЫҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Төлевиледиң ада-иелер хамаатылалын өскерткенде чаш урутларның эрге байдалының азы оларны өске кижи азырап алырының айтырыгларына тураскаатқан чүүлдериниде урутларның эрге-ажыктарының дугайында ханы сагыш салышкыны сиңиккен. Бистиң чуртувуста доктаамал чуттаа турар, ынчалза-даа кайы бир күрүнеиң хамаатылары болбайн турар кижилериниң Совет Эвилелинге төрүттүвүн урутларын ССРЭ-ниң хамаатылары кылдыр хүлээп көөр деп үүлдүң төлевилелде киргеннин адаза чогуур.

Совет хамааты кылдыр хүлээп алырының чурумунуң дугайында чүүлдер төлевилелде тодаргайлаттынган. Совет хамааты болурун күлээн кижи бүрүзү ындыг бедик атка төлептиин база ол атты алдарлы-биле эдилээринге, бистиң күрүнеевистің хөрекшилерге болгаш ат-алдарын камгалаарынга беленин бодунуң ажыл-чорудулгазы-биле бүзүредир ужурлуу билдингир. Ол кол негелдеин сагаанда совет хамааты кылдыр хүлээн алыр дугайында айтырыгны расалыдан, национальдан, дылындан, эр, хөрээжеңнинден, чуттаа турар черинден хамаарылга чокка шиитпирлээр.

ССРЭ хамаатызы болурун чидиреринің үндезиннери болгаш чуруму база Хоойлу төлевилелиниде ынак тодаргайлаттынган. Хамаатылалдан үнерин шуут ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму шиитпирлээр дугайында чүүл хевээр артып турар. Ынчаарга бир эвес хамаатылалдан үнер чорук өске хамаатыларның, күрүне азы хөй-иинти организацияларының боттуг эргеажыктарынга удурлашыкак болур болза, ындыг үнүн чоруушкунну чөпшээревейн барып болур.

Хамаатызын кавыринга хамаарыштыр төлевилел болза, ол хемчегларни чүгле онза таварылгада, чижээ, ханыны кижи совет хамаатының бедик адын бужартаткан үүлгедиишкиннер кылган таварылгада, ажыглап болурун барымдаалап турар.

Хамааты болурунун дугайында Хоойлуну хүлээп алыры бистиң хоойлужудулгавысты улам ынай сайзырангайжыдар болгаш социалистиг эрге-хоойлуну быжыглаар талазы-биле СЭКП-ниң XXV съездиниң салган сорулгазын күүседиринге кеску салышкын, ССРЭ-ниң чаа Конституциязының үүлдериниң хөрек кырында боттанышкыны, совет хамаатыларының эргелериниң идеелдиг магадылалы болур деп, В. В. Кузнецов түңнелинде чугаалаан.

Бо Хоойлу бистиң ленинчи партиявыстың салган политиктиг чугула сорулгаларын улам чедиишкининг шиитпирлээринге совет кижилерин коммунистиг медереллиг, бот. тарының чуртунун —Улуг Октябрьның коммунизмче орук-тап бүзүреллиг чорун орар Төрээн чуртунун мурнунга хүлээлгелерин чайгылыш чокка ылап күүседириниң ёзуунга кижилерге бапаан болур. Партияның салган ол сорулгазының дугайын эң Л. И. Брежнев чугаалаан болгаш оон «Бичии чер», «Катап тургузуушкун» база «Кур чер» деп кайгамчыктыг чогаалдарында чыыткылаңдыр илергейлеттинген.

ССРЭ хамаатызы болурунун дугайында Хоойлунун бо төлевилелин бадылаарын ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиум дилеп тур. (Үргүлчүлеллиг адыш часкаашкыны).

Даргалакчы — Национальдар Совединиң Даргазы В. П. Рубен сапад бээри-биле ВКПСТ-ниң даргазының оралакчызы депутат В. И. Прохороева сөс берген.

Совет күрүнеиниң демократтыг принциптерин улам ынай хөгжүдеринге чаа базым ССРЭ хамаатызы болурунун дугайында Хоойлунуң төлевилелин бадыладыры-биле киргеин болур деп, оратор чугаалаан. Хоойлу төлевилелинин үүл бүрүзү, одуруг бүрүзү бистиң чуртувустың эрге актыларының буянныг чаагай бүдүжүн илередип, ССРЭ хамаатызының ужур-утказын болгаш төлептиг чоруун бедик көдүрүп, чонунуң мурнунга оон хөгжүлсалгазын онзалап демдеглеп турар-дыр.

Бөгүн чаа Хоойлуну боттуг амыдырал-биле шүүлтүрүп деңештирбишаан, совет хамааты — эрге-чагырга чонунуң холунда, «Бүгү чүвени кижи дээш, кижиниң чаагай чоруу дээш» деп аажок улуг социал ужур-дузалыг лозунг сиилбиттинген иинтилеллиң холунда турар чуртун хамаатызы-дыр деп чүвете кижи улам бүзүрен келир-дир.

Чугаалажып турар Хоойлунуң төлевилели Советтер чуртунун Конституциязында бүрүн дүжүп турар-дыр деп, ССРЭ-ниң юстиция министри депутат В. И. Теребилов онзалап демдеглээн. Оон бүгү-ле чүүлдерни делегей керээлериниге, дугуржулгаларына, конвенцияларына ат салбышаан, Совет Эвилелиниң бодунга алган хүлээлгелериниге база бүрүн дүжүп турар.

Хамаатылалдан үверишиң айтырыгларын эрге-дужаалдыг-ны-чаңгыс кижилер шиитпирлеп турар барының талакы чамдык чуттарныыдан цлгаштыр, ССРЭ Хоойлузунун төлевилелинде ол айтырыгның талазы-биле шиитпирни ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиуму ышкаш, күрүне эргечагырганының ындыг дээди органы хүлээп алырын доктаадып турар.

ССРЭ хамаатызы болурунун дугайында Хоойлу төлевилелинде совет кижи бүрүзүнүң дугайында бистиң Төрээн чуртувустың, лениичи партиявың, Совет күрүнеиниң ада сагыш салышкынының ёзуузу сииликкен деп, ССРЭ-ниң иштикки херектер министриниң бирги оралакчызы депутат В. С. Папутын чугаалаан. Социализмниң делегейде баштайгы чуртунуң хамаатызы болуру— улуг алдар-дыр.

Совет хоойлужудулга тургузуунун бүгү чорудулгазы болгаш хөгжүлдезин, сайгарыңгай социализмниң чаалап алышкыннарын быжыглаан ССРЭ-ниң чаа Конституциязы — эң мурнакчы социалистиг демократияның чечектедиишкининиң болгаш тиилелгезиниң чыыткылаңчак база бүзүрелдиг херечизи-дир. Совет кижилериниң херек кырында ажыглап турар эргелериниң дугайын капиталистиг делегейде ажылчы чоннар чүгле күзеп болур.

Совет күрүне делегей дугуржулгаларын хажык чокка сагып, Хельсинкиниң Түңнел актызынга оон шынчы болуп турарын оратор чугаалаан.

Кижи — хамааты — совет иинтилеллиң эң ондур чаагай үнелиг байлаа-дыр, кижи бүрүзүнүң чаагай чоруунун дугайында сагыш салышкын болгаш бүгүдениң чаагай чоруунун дугайында кижи бүрүзүнүң сагыш салышкын ол иинтилеллиң амыдыралының хоойлузу болуп турар деп, Литва ССР-ниң Паневежте шин театрының артизи депутат Д. Ю. Анионис медеглээн. Чогум-на харын ол принцип Совет күрүнеиниң болгаш кижиниң харылаа байдалдарының үндезини болуп турар.

Совет хамаатының угаанбодалының чараш байлажыкшылын, оон аажы-чаңының сүштүүн, моралының силиин, бердиниишкининг эрес-шудургузун артист кижи болганымда сценаларга каш удаа коргузүп келген мен. Бистерге, уран чүүл ажылдакчыдарынга, совет хамаатыларының амгы үежизерининг, коммунизм тургузукчуларының овур-хевирлерин тургузары аажок улуг өөрүшкү-дур.

Советтер чуртунуң хамаатызы болуру — улуг алдар, оон-биле кады улуг харысалгадыр. Хамааты болгаш чогаалдыкчы — совет уран чүүл ажылдакчызының хүлээлгезийн дакпыр харысалгадыг, чүте дээрге ол бодунун чогаалдылгазынга аная бир хөйгаарактының туружупга турун шыдаваас болгай. Бистиң уран чүүл интеллигенциявыс коммунизм тургузуушкунунга улуг салышкынын киирин турарын бөгүн чоргаарланышкын-биле чугаалап болур бис. Кижиниң хамааты туружу, амыдыралга оон туружу, кижиниң үнелиг чүүлдери — ол айтырыглар мурнуку хөзээр социалистиг реализм уран чүүлүнүң кол кичээнгейинде турар.

ССРЭ хамаатызы болурунун дугайында чаа Хоойлуда социализмниң эң чугула онзагай чүүлү — хамаатылардың херек кырында эртелерин болгаш хосталгаларын чайгылыш чок калбартырынче угланышкын ийергейлеттинген-дир деп, Кировоград области СЭКП-ниң XX съездиэн аттыг колхозтуң трактор бригадазының бригадири А. В. Гиталов чугаалаан. Ол дээрге боттарывыстың холдарывыс-биле чедип алганывыс болгаш кымгаада бербезивис өөдүр улуг чаалап алышкыныарывыстыр. Салгалын келген тараажы болганымда, Совет Эвилелиниң хамаатызы атты эдилеп чоруурумга чоргаарланыр мен.

Аныяк механизаторлар-биле ажылдавышаан, дагдыныкчы кижи болганымда, Совет черге төрүттүнери — улуг аас-кежин-дир, совет хамааты болуру — бедик алдар-дыр деп үргүлчү чугаалаан турар мен.

Леонид Ильич Брежневтиң сактыышкыныарының «Кур чер» дээр чаа номун мырыңай чаа, шуптувус аажок улуг сонуургал-биле номчудувус. «Бичии чер» болгаш «Катап тургузуушкун» дээр номнар ышкаш, бо ном түңнээшкининериниң мергеен болгаш кижиниң-биле, кайгамчык шынны болгаш калбак уткалы-биле мени магадаткан. Кур ховунун эргиш четтирмес делгемнерин партияның удуртулгазы-биле бистиң Төрээн чуртувустың эң чугула тараалаң чери болдурган совет улустың күш-ажылчы өөдүр улуг эрес-маадыр чоруу ол помда бүгү тодаазы-биле көстүп турар. Ол үеде Казахстанның Компартиязының Төп Комитединиң секретары болуп ажылдавышаан, Леонид Ильич кур черлерни шиңгээдип адырына хуудаажок улуг салышкынын киргеи. Бодунук Төрээн чуртунга кызыгаар чок шанкыыдыг, лениичи коммунистиг бедик хүлээлгезинге эң-зинге чедир шынчы, чогум-на харын шак ындыг кижи ажылга ынчалдыр бердиниң болур. Силерниң күш-ажылынар дээш, аныяктарны-даа, бистерни-даа, улуг назынның кижилерин-даа ленинчи ёзу-биле чуттаарынга, демисеживрнге болгаш тиилен үнеринге өөрдүп турар Силериң үүгаанныр болгаш буянныг номнарынар дээш четтирдивис, эргим Леонид Ильич деп, бөгүн бо индирден чугаалаарын күзей-дир мен деп, А. В. Гиталов түңнелинде чугаалаан.

ССРЭ хамаатызы болурунун дугайында Хоойлуну база ол Хоойлуну 1979 чылдың июль 1-ден эгелээш күштүг болдуруп чорударының дугайында доктаалды палаталар айыы-биле ийи анты бадылаашынга депутаттар хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязы ажылын оон-биле дооскан.

(СЭТА).

СПЕЦИАЛИЗАЦИЯ БОЛГАШ КАДРЛАР АЙТЫРЫЫ

Партияның Каа-Хем район конференциязындан

Партияның район конференциязы чоокта чаа Сарыг-Сеп суурга болуп эрткен. Анаа СЭКП райкомунуң отчёттуг үеде ажыл-чорудулгазының дугайында илеткелди партия райкомунуң бирги секретары Д. Л. Дюмей ылган.

Отчёттуг үеде районнуң партия организациязының ылып чоруткан ажылын бүгү талалыг чугаалажып, сапал-оңаал бээринге СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң директору В. М. Рыжов, «Кызыл тук» совхозта партия организациязының секретары М. С. Санмал, «Ленинчи орук» совхозтуң хойжузу С. Ч. Надык, ВЛКСМ райкомунуң бирги секретары В. Г. Вальков, «Бүрен» совхозтуң саанчызы Б. Д. Сувак, «Улуг Октябрь» совхозтуң кол инженери В. Г. Мурыгин, «Енисей» совхозта партбюро секретары П. И. Ершов, № 956 КМК-ның экономизи Л. Д. Костенко, райкүүском даргазы К. С. Очур-оол, «Совет Тыва» совхозтуң директору Ч. О. Ойлупаа, «Бурунгаар» совхозтуң малчыны А. Д. Дүдүпей, ыяш белеткээр пунктунуң начальниги В. Г. Толстов, көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол инженери А. А. Моргун киришкен.

СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынче, өнгу беш чылдың планыг оңаалдаларын болгаш бедиткен хүлээлгелерин хуусаа бетинде күүседириңче ажылчы хөнөрлөр мобилизастаар, кижизидилге болгаш масса-политиктаг ажылды күштелдирер талазы-биле районнуң партия организациязының чамдык ажылдарны боттандырып келгенин ялетке́лче болгаш санаал берген делегаттар демдеглээн.

Сөөлгү үш чылдарның дургузунда районга көдээ ажылагый продуктуларын бүдүрериниң болгаш күрүнеге садарының хемчээли элээн көвүдээн. Чижээлээрге, эрт бүдүрери 23,1 хуу, сүт—2,2 хуу, дүк бүдүрери—53,7 хуу өзүлделиг болган. Каа-Хемчилер өнгу беш чылдың үш чылдарында күрүнеге сүт болгаш дүк садарының планын чедишкиннинг күүсеткен. Төрүүр малдан чаш төл алыры база малдың баш санынга оңааштыр продукция бүдүрери тоску беш чылдың ол үезинде турганындан көвүдээн. Оон түнелиниде район өнгу беш чылда мал продукциязы бүдүрериниң планын (сүттү болгаш дүктү) чыдар аймыбыле чедишкиннинг күүседип турар.

Районнуң партия, совет болгаш ажыл-агый органнары көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин концентрастаар, болгаш специализастаар, шиитизи-биле чугаалаарга, бо адырның ажыктының бедидерин чедип алыр дээш чамдык орулдаажышкыннарны кылып келген болгаш кылып-даа турар. Саар инектерни, аныяк болгаш улуг-даа малды ажыл-агый төптеринде, азы оларның чоогунда мөөнүзөп, бүгү совхоздарда семиртилге төптерин ажыткан болгаш мал чеми белеткээрин, суттарылгапы механизастаан.

Бода болгаш шээр малды семирти азыраарының база торүүрүн мөөнүзөриниң талазы-биле ажыл-агыйлар арасынын каттыжышкынының республикада өң баштай бо районда шепеп эгелээн. Үүгле мал семиртир эвес, шээр малдың эр, кызын аңгыдай азыраар, кыс малдарны ооладыр болгаш оларның төлүн доруктур азыраар база мал чеми белеткээр ажыл-агыйларны тускайлап тургускан. СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозту аныяк шээр мал өстүрер, а «Совет Тыва» совхозту мал семиртир ажыл-агыйлар кылдыр тургускан соонда районга дүк бүдүрериниң хемчээли сөөлгү үш чылдарның дургузунда 50 ажыг хуу көвүдээни тамаылга эвес.

Районнуң экономиказының хөгжүлдезинде үүгээр көргүзүглер чедип алдының турардаа болза, партия райкомунуң талазындан чамдык адырларже чоруур кичээнгей салбайн, кижилер-биле ажылды кошкатканын санаа берген делегаттар шүүмчүлээн болган ону эдип алырының оруктарын айыткан. Үш чылдарның дургузунда күрүнего 5 мун ажыг тонна тараа, а сөөлгү ийи чылда 728 тонна эрт кедир саттынмаан. Районнуң тудуг болгаш тудуг ыяжы белеткээр организациялары планын чыл санында күүсетпейн келген.

Бо болгаш өске-даа четпестерниң бир кол чылдагааны—бүдүрүлгеде ажылдап турар кижилер-биле, ылангыл улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының специалистер-биле ажылдың кошеланда, оларның негелде-хереглелиниче чоруур кичээнгейниң салдынмайн турарында деп конференцияга демдеглээн. Бо айтырыгга хамаарыштыр беш кижи санаал берген. Оларның чамдыктарын кыскаы-биле дыңнап көрээлиңер.

Районнуң көдээ ажыл-агый эргелелиниң кол инженери А. А. Моргун:

— Совхозтарның удуртукчулары болгаш партия организациялары кадрлар, чижээлээргe, механизаторлар белеткөөринче кошкак кичээнгей салып турар. Бо мергежилдиг кижилери кайы-даа ажыл-агыйда чедишнее, ынчангаш часкы, күскү хову ажылдарын эрттирериниң хуусаазы узамдыгын турар.

Дүжүт ажаан алышкынына иппатовчуларның аргазын ажыглап эгелеливе. Ынчаарга СЭКП райкомунуң агитация болгаш пропаганда килдизи ук арганың ужур-утказын тараажыларга таныштырбайн келген.

А. А. Моргунну санаалынга хамаарыштыр чамдык санаалга-деңнелгелерни кылып болур. Каа-Хем районнуң совхозтары сөөлгү каш чылдарда машина-техника-биле шуут четчир кылдыр хандырткан.

А ону ажыглап турары кайдыгыл? Техниканың белен чоруунуң коэффициентизи чыл бүрүде 85 хуу, а ажыглалының коэффициентизи 45 хуу ашпайн турар. Бо чурагайлар чүү көргүзүп турарыл? Бүгү бар техниканың 85 хуузу бүрүн септеттинген, кажан-даа ажыгзаларынга белеп турардыр. А ол техниканың үүгле 45 хуузу ажылдап чоруп турар. Чылдагааны — механизаторлар чедишпезивде. Бар техниканың чартык кезин башкарар кижилер районда чедишпейн турар. Тракторлар болгаш комбайннар чаңгыс эдлеңге безин (часкы, күскү хүн дургузунда) долу ажыглаттынмайн турда, көдээ ажыл-агыйның эдлеңгин кампанияларын кыска хуусаада, агротехниканың бүгү негелделерин езугаар чорудар дугайында чугаа кылыры берге. Ынчангаш көдээ ажыл-агый культураларының дүжүдүнүн бедивейн турарының бир кол чылдагааны-даа ында. Районда ам-даа 400 ажыг механизатор чедишпейн турар.

Ам өске санаалдарны көрээлиңер.

СЭКП-ниң XXV съездизи аттыг совхозтуң директору В. М. Рыжов:

— Районда чуртталга болгаш культура-амыдырал объектилериниң тудуу хожудан турар. Ол чорук ажыл-агый удуртукчулары, бистериниң мурнувуска социал-экономиктиг улуг айтырыгларны тургузуп эгелээн. Бистиң Ильинка суурну ап көрээлиңер. Бо черге ажылдаа-ла үр апардым. Хоочун салгалдың кижилерин аныяктар солуп эгеледи. Аныяк улус өгленгеш, ада-нелери-биле кады чурттаксаваа боор-дур. Олар тускай чурттаарын бодап, бажың бээрин дилеп кээрлер. Оларның ол негелдеги шын болгаш чөптүг. А районнуң тудуг организациялары — дугаарлары 956 болгаш 4 КМК-лар тудуг планын үргүлчү үзүп келгениден чаа бажыннар бисте немешпейн турар. Бажын чок боорга аныяктар өске черлерже көжүп чоруп эгелээр чүве-дир. Оон ангыда бисте физика, математика, химия эртемнериниң башкылары чедишпейн турар. Чамдык улус ургларын өөредип алыр дээш хоорай черлерже көжер ужурга таваржып турар.

«Енисей» совхозта партбюро секретары П. И. Ершов:

— Көдээде чурттап турар кижилериниң, специалистериниң дугайында эки сагыш салбас чоруктар бар. Бистиң совхозувустуң директору эш Морозовтуң ажылынын стилинде, арга-методунда чеппестер бар. Ол специалистер-биле сүмелешнее, оларның арга-сүмезин тоон көрбее кижи. Оларга үүгле команда дужаал бээрин бодаар. Бо айтырыгны коммунистериниң хуралынга чугаалашкаш, кол-кол специалистериниң шимчээшкинин партбюро-биле сүмележип турган шиитпирлээрин аңаа хүлээткен турган чүве. Байдал оон соонда өскерилбээн. Бо хүннерге чедир кол бухгалтериниске чедир бүгү специалистер солушкан, специалистер чедишпейн турар.

Суур чонунуң амыдырал-чуртталгазынга, чижээ, мал, куш тударынга, мал чеми белеткеп алырынга дирекция дуза көргүсепейн турар. Партия райкомунуң секретарылары ындыг байдалды билчи турза-даа дээштиг хемчег албаан.

«Бүрен» совхозтуң саанчызы Б. Д. Сувак:

— Ажыл-агыйларда мал азыраар улуг комплекстерни тудуп турар чүве-дир. Ынчаарга оларга ажылдаар кижилериниң чурттаар, дыштаныр, уруглар өөренир, бичии чаштар турар черлерни эвээшти тудуп турарын четпее деп саанаар мен. Оон ангыда районнуң удуртукчулары келгеш, чон аразынче кирбее, бистер-биле чугаалашпас боор чүве-дир. Чижээ, кайы бир черниң мурнакчы дуржулгазын өөренпкеен ап турар бис. Партия райкому, көдээ ажыл-агый эргелели ол айтырыгларны кичээнгейге алза эки.

Коммунистериниң бо санаалдарындан чамдык түнелдерни кылып болур. Күш-ажылчы коллективтериниң социал хөгжүлдезиниң айтыры экономика хөгжүлдезиниң ниити планының чарылбас тудуш кезээ болур. Көдээ черлериниң чурттакчыларының амыдырал-чуртталгазын экижидер, культуразының деңнелин бедидер, көдээге специалистерни быжыглаар, оларның ажыл-амыдыралынга таарымчалыг байдалдарны тургузаар дугайынла партия, чазак тодаргай доктаал, шиитпирлерни хүлээп алгыдаан. СЭКП Каа-Хем райкому бодунуң ажыл-чорудулгазынга ол айтырыгларны чедир өөренип турары чугаалаан.

Конференцияның ажылынга СЭКП Тыва обкомунуң ийиги секретары В. Е. Серяков киришкен болгаш чүве чугаалаан. Районнуң партия, совет, ажыл-агый органнарының мурнунда турып турар сорулгаларга доктаавышаан, чер ажылынга дешилгелиг технологияны пептередириңче, көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезинин специализациязын болгаш концентрациязын улам хандырарыңче конференцияның делегаттарының кичээнгейин ол угландырган. Көдээнин ажыл-ишчилериниң амыдырал-чуртталгазынче доктаамал кичээнгейни салырын, механизатор кадрларны белеткээрин, специалистер-биле, ортуман звеноның ажылдакчылары-биле ажылды экижидерин чугула сорулгаларның биреези деп ол чугаалаан.

* * *

Партия райкомунуң баштайгы организастыг пленуму болган. Райкомнуң бирги секретарынга А. Г. Кувшинов, ийиги секретарынга Ш.-Б. Х. Серээдар, секретарынга В. А. Чигирских сонгуткан.

С. МААДЫ.

«Шынның» тускай корр.

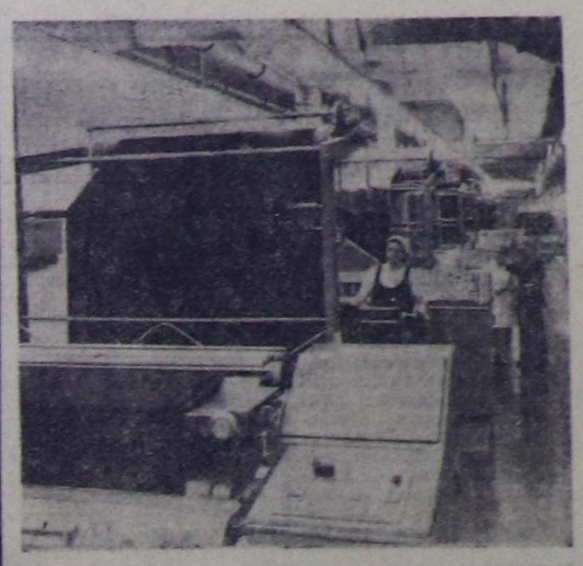

Москва область. Улуг Октябрьның байырлалын Ивантеевтиң Ф. Э. Дзержинский аттыг бүдүрүлге каттыжышкынының коллективи күш-ажылчы чаа чедишкиннер-биле утказан. Октябрь мурнунуң күш-ажылчы эзлчээнге бүдүрүлгениң бүгү цехтериниң болгаш килдистериниң ажылчыннары киришкен.

Ийиги алгы-кеш цегинге хүн бүрү 6300 дербелчин метр кылымал алгы-нешти кылып турар. Октябрьның 61 чыл оюнга чедир ол цехтиң бүгү коллективи беш чылдың үш чылының планын күүседир болгаш оңаалдага немей 90 муң дербелчин метр продукцияны күүседирин шиитпирлээннер.

ЧУРУКТА: кылымал алгы кылыр участок.

Н. АКИМОВТУҢ, А. ПУШКАРЕВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

„ШЫНГА" хаарыы

ЭРГЕЛЕКЧИ ӨӨРЕНИП ТУРАР

Бо чылдың октябрь айның 14-те үнген № 238 «Шын» сонунга «Автоклуб бе азы агитбригада бе?» деп корреспонденция парлаттынган турган. Бии-Хем райкүүскомун культура килдизиниң эргелекчизи эш А. Петровның редакцияга дыннатканы болза, солунга парлаттынган чүүл шын болган. Автоклуб эргелекчизи эш М. И. Ивановтуң үнүүшкүннери агитбригада-биле кады боор турганы ылан. Чүгле дээрге, автоклубтуң бодунуң машиназы чок турган. Автоклуб бо чылдың октябрь 9-тан тускай машиналыг болган. Амгы үеде автоклуб эргелекчизи эш Иванов Кызыл хоорайда билиин бедидип өөренип турар. Өөредилгезин дооскаш келгеш соонда, автоклуб ажылдап эгелээр.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ОБЪЕКТИВТЕ—ЛАОС

Лаос Улуе-Демократтыг Республика чаа амыдыралды бүүрелдиг тургузуп, экономика, социал болгаш культура тургузуушкунуңу программазын калбаа-биле боттандырып турар аныяк күрүне.

Үлетпүр болгаш көдээ ажыл-агый Лаоста чедишкиннинг хөгжүп турар. Бижик билбее чорук-биле демиеел чуртта калбарган, школалар, техниктиг училишелер ажылдап турар. Медицина албан черлериниң четкизи өзүп турар.

Улуечу эрге-чагырга экономиканы чаарты тургузуп, социалистиг шиитилелдиң үндезинин тургузар угланмышкынны алган.

Лаос Улус-Демократтыг Республиканың көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринге, бедик мергежилдиг кадрларны белеткээринге Совет Эвилели болгаш социалистиг өскедаа чурттар улуг дузаламчыны чедирип турар.

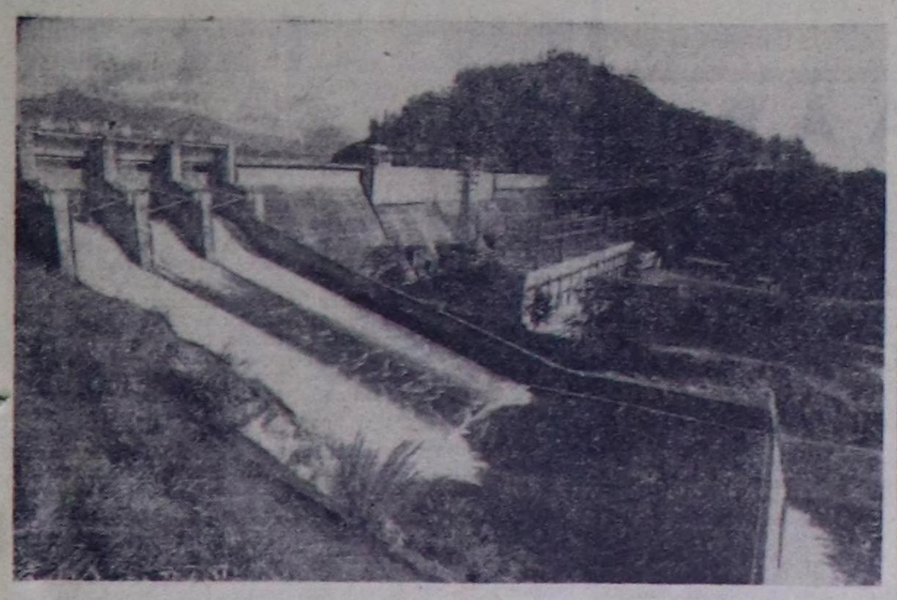

ЧУРУКТАРДА: Вьентьян мокуда «Тхангон» деп көдээ ажыл-агый кооперативиниң механизатору Бунтьен Сисувомнуң «Беларусь» дээр совет трактордаажылдап турары; Намнумда электри станциязы.

Н. АКИМОВТУҢ фотолары.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ХӨЙ ДЫЛДАРЫНДА

ПАРИЖ (СЭТА). Леонид Ильич Брежневтиң чогаалларын болгаш чугааларын үүгле 1973 чылда Каттышкан Штаттарга, ГФР-ге, Японияга, ГДР-ге, Польшага, Болгарияга, Финляндияга, Швецияга, Чехословакияга болгаш өскедаа чурттарга очулдурган деп, ЮНЕСКО-нуң ында чыл санында парлап турар илеткелинде дыннаткан. Ниитизи-биле янзы-бүрү дылларда Л. И. Брежневтиң чогаалдарын очулдуруп, 100 хире дылдарда парлааның ниитизи-биле ЮНЕСКО дамзылаан.

Л. И. Брежневтин очулдуртунган чогаалдарының эразында «Ленинчи угланмышкын-биле», «ССРЭ-ниң политиказының болгаш делегей харылзааларының дугайында», «СЭКП бүгү революсчу болгаш тайбыңга ынакшылдыг күштериниң чаңгыс эви дээш демиселде», «Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң бежен чылының дугайында» деп ажылдар улуг кичээнгейни болдурган.

Кубаның профэвилелдер съездизинде

ГАВАНА, (СЭТА). Кубаның ажылчы чоннарының профэвилел төвүнүн XIV съездизи бодунуң ажылын үргүлчүлеп турар. Съезд болза куба улустуң эмыдыралынга кайгамчыктыг хүн — куба революцияның тиилээнинде 20 чылының чоокшулааны-биле холбаштыр чуртта калбаргын бедик эптузиазмның байдалында эртип турар.

Съездиниң ажылы социалистиг тургузуушкунуң сорулгаларын шиитпирлээринге ажылчы чоннарның сонуургалдыын, ажылчын ангының болгаш күш-ажылчы тараачыларның Коммунистиг партилны долгандыр сырый каттыжышкынын, социализмниң хөрээнге оларның бердингенин херечилеп турар.

Совет профэвилелдериниң делегациязының баштыны, ВЦСПС-тиң даргазы А. И. Шибаевтин чугаазын шуулганның киржикчилери улуг кичээнгей-биле дыңнаан. Куба революцияның кайгамчыктыг чедишкиннери—социализмниң улустарга берип турар өзүлүг хосталгазының, улуечу эрге-чагыргазының үлегер-чижээ болур деп ол медеглээн. Совет-куба харылзааларының амгы үеде байдалынга доктаагаш, ийи чурттарның эразында ачы-дунма харылзааларның хемчээли улам калбарып, чаа утка-шынарлыг апар чыдарын, совет болгаш куба профэвилелдериниң эразында калы ажылдажылгаларның быжыг, үр хуусаада үндезилеттинин тургустунганын совет делегациязын баштыны демдеглээн.

Кубаның ажылчы чоннарының профэвилелдер төвүнүн XIV съездизи ажылын үргүлчүлеп турар.

УЛУГ СОНУУРГАЛ

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА-ның корр.). СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Советтиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежневтин чогаалдарынга америк номчукчуларның улуг сонуургалы-биле холбаштыр АКШ-та эң улуг фирмаларның бирээзин болур «Пергамон пресс» «Бичии чер» болгаш «Катап тургузуушкун» деп номнарны парлаар дугайында шиитпирни хүлээп алгав. Л. И. Брежневтиң «Кур чер» деп номун база үндүрериниң ол ном үндүрер чер база шиитпирлээн.

«Делегейниң эң улуг чурттарының бирээзиниң удуртукчузунуң бичээн номнары америк номчукчуларга ханы сонуургалды хайныктырарынга бүүрелп турар бис»—деп, СЭТА-ның корреспондентизиниге ук фирманың төлөөлекчили Л. Страка медеглээн.

Ында англи дылда үнүп турар «Совьет лайф» деп журналдың пардаанының ачызында америк номчукчулар «Бичии чер» деп ном-биле танышканнар. «Бичии чер дээш эрес-шудурга тулчуушкун дугайында Л. И. Брежневтиң шынчы тоожузу бисти чүректиг ханызындан хөлөткен. Ол болза болуушкуннарның киржикчизиниң совет кижилериниң маадырлыг чорунуң болгаш социалистиг Төрөөн чурту дээш, бүгү кижи төрелгетеңге тайбың дээш боттарының амы-тынын берген дайынчыларының шудургу чорунуң дугайында солун чечен чугаазы болур»—деп, беседа үезинде суралгыг америк публицист Арт Шилдс чугаалаан.

Совет улустуң тайбың маадырлыг ажылын таймылбырлап турар «Кур чернин» парлап үндүрериниң Америкада четтикпейн маңап турар. Амгы үениң шылгарацгай ажылдакчызы, коммунист-ленинчи кылдыр мээң хуулда хүндүлеп чоруурум, бодунуң бүгү күжүн коммунизмниң хөрээнге, бистиң планетаныска тайбыңдыг хөрээнге берип чоруур Л. И. Брежнев ол номну бижээн. Казахстанның карак четпес делгемнерин шиңгээдип алганының дугайында тоожу менээ-даа, мээң чаңгыс чер-чурттугларымга-даа түгле сорук киришкиниң эвес, харын совет кижилер дээш чоргаараалдың үнер дозу болур дээрзинге хамыды-биле бүүрөөр мен деп, ол онзалап демдеглээн.

Казахстанның кур черлериниң улуг делгемнерин совет улустуң шиңгээдип алганының болгаш ону чонга бараан болдурганының дугайында Л. И. Брежневтиң сактыышкыннары-биле хөй американнар улуг сонуургал-биле таныжар дээрзинге чигаанг чок деп, АКШ-тың суралгыг хөй-иянга ажылдакчызы Л. Харрис бодунуң интервьюзунга демдеглээн. Кур черни шиңгээдип алырының эң-не харысалгалыг үезинде Л. И. Брежнев кур черни шиңгээдип алыр дээш коргуш чокка демисежип турган болгаш адактың сөөлүнде кижи чурттавайн турган куруг ховуларны үнүш-дүжүткүр чер болдурупкан оп-оп, чүс-чүс мун совет кижилерни удуртуп турган. Өзүлүг маадырлыг чорукту кылган кур черни баштайгы совет кижилериниң эрес-шудургу чорунуң бодүүн бүгү американнар-ны улуу-биле үнелеп турарлар деп, Л. Харрис чугаалаан. Ол маадырлыг чорук-туң өзүлүг ужур-дузазын оларның билип алырынга Л. И. Брежневтиң «Кур чер» деп ному дузалаар.

В. МАТЯШ.

ЧАА ЧУГУЛА ИНИЦИАТИВА

ВЕНА (СЭТА-ның корр). Төп Европага чепсектиг күштерни болгаш чепсеглениишкиннерни кызырар дугайында чугаалажышкынарның киржикчилериниң эдлеглиг пленарлыг хуралы Венаның Хофбург ордузунга боор эрткен. Анаа делегациянның баштыны, ЧССР-ниң элчини Эмиль Кеблушек чүве чугаалаан.

Чугаалажышкынарны чорудуп турар үеде Вена чугаалажышкыннарының дорт киржикчилери күрүнелериниң чепсектиг күштериниң саның көвүдетпес дугайында 1974 чылдың декабрь 5-те саналыыска чаа чугула немелдени бөгүнгү хуралга киргеп бис деп СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазынга ол чугаалаан.

Бистиң баштай киргеп саналывыс эки болган-даа болза бо айтырыг талазы-биле компромиссти дилеп тывары-биле чаа немелдени киргеп бис, ынчангаш бо талазы-биле дуруужулга кайы-даа шериг бөлүглежишкиннеринге коллективтиг-даа, хуу-даа (чаңгыс чуртка хамаарыштыр) үндезиниг боор болур.

Бо дээрге Вена чугаалажышкынарынга социалистиг чурттар делегациялының чептүг чоруунуң илерээшкини болур. Амгы үеде Барымы чүктүн шончактыг туружунуң уржуунда кол айтырыгдар талазы-биле дуруужулгаларны чедип алыры бергедеп турар болганда, боочепсекти эндере бүдүрериниң доктаадырыы-биле таарымчалыг байдалды тургузарынга дузалаар тур-даа хемчеглери алыры чугула болгай. Европа дилтин төвүнге шериг күчүзүн улгаттырбас сорулга салдынган. Бистин киргеп саналывыс чогум-на аңаа бараан боор турар, бо ниитиативаны НАТО чурттары деткир болза деп илегелди салып турар бис.

И. МАСЛОВ.

ТАЙБЫҢНЫ БОЛГАШ АЙЫЫЛ ЧОК ЧОРУКТУ БЫЖЫГЛААРЫНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Делегей харылзааларынга күштү ажыглаваның дугайында ССРЭ-ниң саналдааны делегей керээзин чоокку үеде ажылдап кылырын баш удур көрүп турар резолюцияны хүлээп алыры-биле Делегей харылзааларынга күштү ажыглаваның принципиниң дээштинин күштелдирер талазы-биле тускай комитеттиң илеткелин КНО-нуң Кол Ассамблейзының алдыгы комитеттинге чугаалажып көөрү дооскан.

Алдыгы комитетке (юридиктиг айтырыглар талазы-биле) дискуссияга киришкен барык бүгү делегаттар ол принципти улам ыяй быжыглаарының эргежок чугулазын айтыгканнар. Ол дискуссияга делегейниң 20 хире күрүнелериниң төлөөлекчилери киришкен. Совет саналдың чугулазын дискуссия база катап көргүскен. «ССРЭ-ниң саналдааны керээни чарып алыры делегейниң чаа дайынының үүнүп келир эйыылын эвээжедир болгаш боо-чепсекти эндере бүдүрериниң сонсадырынга база чепсегленишкиннинг бүгү-ниити болгаш долуу-биле дүжүреринче чоокшулаарынга таарымчалыг байдалды тургузар ийик» — деп, Афганистанның төлөөлекчизи М. О. Нур медеглээн.

«Ындыг керээ» тайбыны болгаш айыл чок чорукту быжыглаарының хөрээнге бурунгаар чугула базым болур»—деп, Делегей харылзааларынга күштү ажыглаваның принципин күштелдирер талазы-биле тускай комитеттиң даргазы Ф. Куэвас Капсиво (Мексика) онзалап демдеглээн.

Колониалдыг болгаш расалыг дарлалда турып турар улустарның бодуаун хосталгазы дээш боттарында бар бүгү чепсек-хереклеерлерни ажыглап турган демиселде чорудар эргеэн совет санал канчаптаа кызыгаарлавайн турар деп, дискуссияның кирикчилери демдеглээннер.

Артистиң маадырлыг чоруу

ССРЭ-ниң улустуң артизи М. И. Царев болдуңу 75 харлаан юбилейин аңдаа чанчыл болган ажылчын байдалга уткаан. Болдуңу алдан чыл дургузунда еренага ажыл-чорудугазының дөртен ажыг чыл иштинде холбашқапы Биче театрының чарлалында кайгамчыктыг артистиң адын А. Грибоедовтуң «Угаандан човулан», Г. Гауптманның «Хүн ажарының мурнуу чарында», Ф. Шиллерниң «Генуяда фиеско-ның үлчәәзи», С. Дангуловтуң «Хүлээн көрүшкүн» деп дөрт шилериндe кирген. Чаа ажылдың репетициязы хөй үе-шактыг негээр: удавас көрүкчүлер артисти Шекспирниң «Лир Хаан» деп шинзиге кол рольду ойнап турда көөрлер.

Ол болза өөлүг беш роль-дыр. Мастериң чогаадыкчы намдарында ындыг рольдар та чеже чүве? Оларның кайызы аңаа эне эргимил? Бодуңуң бүгү амыдыралының шинзи кылдыр Михаил Иванович «Угаандан човулан» деп шинни санап чоруур. Ү-шагны доктаадып шыдавас, ынчангаш бодуңуң ынак ролюңдан чарлыр хүн база келген. Ынчанмыже ол ынак шинзиңден чарылбаан. Бодуңуң тургусканы шинзинге Царевтиң Фамусовтуң ролюн ойнаары совет театрының амыдыралында улуг болуушкун болган.

Царевтиң репертуарында А. Корнейчуктуң «Фронт» болгаш К. Треневтиң «Любовь Яровая», Б. Ромашовтуң «Оттуг ковүрүг» база Вс. Вишневскийниң «Оптимистиг трагедия» дээр совет драматургиянның шилери чугула черни эәлээн. Ол шилериң кайызынгаа орус совет сценаның шылгарангай мастериниң кайгамчык талаптызы чаа талалар-биле илереттинген.

Репертуарының талазыбиле эң хөй ажылдыг артистиниң бирээзи болур Михаил Иванович ооң-биле кады Биче театрны баштап турар, а ол дөрге немелде чаа сагыш салыышкыннар болгаш хүлээлгелер болгай. Ооң ажыл-хүлээлгелериң уламчылап санап көрээлинер. Хөй чылдарның дургузуида М. И. Царев Бүгү-россияның театр иштилелин удуртуп, Делегейниң театр институдунда ССРЭ-ниң Национал төвүүн президентизи боон келген. Театрның сценаларын ол кезээде гуманизмнин, тайбыңның болгаш улустар аразының найыралының өндүр чаагай идеалдарын бадыткан тургузар индир кылдыр көрүп чораан. Артиске ол хүлээлгени күүседиринин чайгаар-ла уланчызы «ССРЭ — Канада» найырал иштилелиниң президентизи боон ажылдаары болган. Царевтиң чайжок ажыл хүнүнүң чуруму-биле таныжып тура, оон эдилеп чорууру Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры хүндүлүг аттыг бедик утка-шынарын тодаргайы-биле билип каар сен.

— Кажан дыштанып турар силер, Михаил Иванович?

— Аныяктар-биле ажылдаарынга ынак мен, ынчангаш ол мөн дыштанылгам боон болур чадап чок. Совет театрның эстафетазын оон ынай уламчылаар аныяк кижиге талантының эгезин кынсын ап шыдапкапында чаа улуг күштерлиг болу бээр болгаш бодуңну аныяк кылдыр бодаар сеп—деп. М. С. Щукин аттыг театр училищезинин профессору Царев харылап турар.

З. ХРОМОВА,
СЭТА-ның корр.

Мандаа ырак үе узун төөгү эвес, бодумнуң билирим, чурттан келген үем иштинде өскен, төрээн черим Мөңгүн-Тайганың хөгжүлдезин, оон чаартынган амыдыралын бижикеллим.

Тыва чоп каш он чыл буруңгаар быдаргай амыдыраллыг, хемнер уннарынга ийи, чаңгыс өглер болуп алган чурттан чорду. Чоннуң хөй шуруузунуң бижик-билиг чок турган.

1944 чылдың октябрь 11-де Тыва эки туразы-биле хөй национал-дыг, улуг Совет күрүнеңиң составынга каттыжып кирген. Ол хожуданган, көшкүн амыдыралдыг чуртту депшилгениң, сайзыралдың оруунче үндүрген. Амгы үеде бистиң аныяк республикавыс СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнеңиң ада сагыш салыышкынының ачызында механизаттатынган көдээ ажыл-агый-дыг, аар үлетиңрааг, аграриндустриалдыг күрүне апаргаан.

Тываның чаа Үндезин Хоойлуунуң биргы чүүлүнде: «Тыва Автономнуг Совет Социалистиг Республика болза ажылчыннарның, гараачыннарның болгаш интеллигенцияның, республиканың бүгү национаддарының ажылчы чоннарының күзел-соруун база эрге-ажыктарын илерге-йлен турар бүгү улустуң социалистиг күрүнези-дир» деп бижээни кайы хире чорааарчыг-дыр. Тыва, чоннуң бөгүнгү-амыдыралы найгамчык-тыр. Бижик билбес чорук үндезини-биле узуткаттынган. Улус ажыл-агыйының кандыг-даа адырында ажылды башкарып билир тускай эртемниг национал кадрларның саны чыл бүрү өзүп турар.

Мөңгүн-Тайганың ажылчы чону удуртулганы болуунда чоокшуладым, ажыл-агыйны моон соңгаар сайзырадырын, чоннуң культурлуг деңнелин бедидерин өөренип көргеш, районну катап тургузары-биле дилег кылган.

Мөңгүн-тайгажыларның күзели боттанган. 1968 чылдың октябрь 28-те Мөңгүн-Тайга район катап тургустунган. Бо үениң дургузунда район чамдык чедишкиннери чедип алган. Толаргайларга, районнуң совхозтарының экономиказы чылдан чылче бызыгып орар. Мугур-Аксы болгаш Кызыл-Хая суурларда ортумак школалар ажыттынган. Ында 1200 ажыг өөренгичилер өөренип турар. Суурларда культура албан черлери, киноустановкалары, библиотекалар, кижи болгаш мал эмнелгелери, урутларның ясли-садтары, садыг, амыдырал-хандырылга, коммунал ажыл-агый комбинаттары, электростанциялар, харылзаа белдирлери дээш өскелеп албан черлери чоңга бараан боон турар.

Шаанда ышкаш. Ары-Өвүр аразынга аът, шарыга тараа дажыглаары шуут уттуңдурган. Бо эртен Мөңгүн-Тайгага шайлап орган кижи ол-ла дүне чуртувустун чуроо—Москва хоорайда баргаа турар. Хуулгаазын тоот дег шаг, бо хире кайгамчык үеде чурттан турар-дыр бис.

Бо чыл онзагай чыл. Сайзырангай социализм чуртунуң чаа Конституциязын хүлээп алганындан бээр бир чыл оюн демдеглединис. Ленинчи комсомолдуң 60 чылын болгаш районувустун 10 чылын күш-ажылчы чедишкиннерлиг үткүдүвүс. Бо өбилейлерге үткүштүр район малга чем белеткээриниң планын күүсеткен, совхозтар күрүнеге эт дужаарының планын күүседириниң кырында келген. Октябрь 1-де түнел-биле алырга, район мал бажы өсүгериниң планын 108 хуу күүсеткен. Чүзүн зайы-биле алырга. «Малчын» совхоз өскүден өскезиниң, «Мөген-Бүрен» сарлыктан өскезиниң планын ажыр күүсеткен.

Ай, квартал, чыл планын доктаамал күүселип турар коллективтер хөй. Оларга райпо, амыдырал-хандырылга комбинады, коммунал ажылагый бүдүрүлгези, кино четкизи хамааржыр.

Автолавка садыгжызы М. Салчак, амыдырал-хандырылга комбинадының даараныла цеги (начальниги Л. Серен), идик-септээр цех (бригадири Д. Иргит) онгу беш чылдың үшкү чылының планыг опаалдазын ССРЭ-ниң чаа Конституциязының бир чылынга үткүштүр күүсеткеш, бо хүннерде 1979 чылдың үлүүнде ажылдап турар.

Районнуң культура тургузуушкунунда, оон экономиказын быжыглаарынга идепкейлиг киржип, чангыс-ла ажылда хөй чылда доктаамал ажылдап турарлар эвээн эвес. Чижээлээрге, «Малчын» совхозтан малчыннар Б. Мочак-оол, М. Салчак, Б. Чыспын, О. Донгак, О. Дастын, Д. Иргит, «Мөген-Бүрен» совхозтан К. Иргит, С. Хертек, Х. Ымы, А. Мөңгүн-оол, даараныкчы К. Хертек, штукатур-маляр Н. Делгер-оол, садыгжылар О. Байлак-оол, М. Салчак оларның үре-түнелдиг күш-ажылынга чорааранныр бис.

Районнуң тургустунганындан эгелээш чоннуң чаагай амыдыралы, культуразы, ажыл-агыйның хөгжүлдезин дээш могаг-шылаг чок ажылдап, билиг-мергежилин харам чок үндүрүп чоруур, арга-мергежилдиг специалистер бисте хөй. Оларга «Малчын» болгаш «Мөген-Бүрен» совхозтарының директорлары С. С. Очур, С. К. Шыдыраа, Мөген-Бүрен ортумак школаның директору, район Советиниң депутады О. Салчак, Мугур-Аксы ортумак школаның башкысы, Тыва АССР-ниң алдарлыг башкысы Б-К. Салчак, Тыва АССР-ниң садымын болгаш хөй-ниитилелиниң чемненилгезинин алдарлыг ажылдакчызы Д-Д. Чаизаң болгаш өскелер-даа хамаарыжыр.

Район төп черлерден ырактаа болза, республиканың өскелерге районнарындан чылын калбаан сайзыраан орар. Чедип ап турар чедишкиннериниң үлам быжыглап, четкестерниң үндезинин илереп, оны эдериниң оруктарын дилеп тывар дээш кижи бүрүү үүгүк кириштирип турар.

Бисте чедир шиитпирлеттинмейн турар чамдык ажылдар бар. Чижээ, малдаап турар продукция чаныс, малды ажаан-тежээн турарында четкестер бар. Оон ужурундан малдың өлүп хорааар чоруктары ам-даа бар. Көдээ ажыл-агыйны эртемге үндезилеп хөгжүдериниң темпизи оожум. Ол шыкаш бүдүрүлге черлериниң үндүрүп турары продукцияның шыны-ры куду, бар материалдарның камналгазы багай. Бо четкестерни чайладым, бар арга-курлавырны ажыглап турган, болдунар хемчеглерни алыры пегеттинин турар.

О. ООРЖАК.

Амыдыралдың совет хевири

ХӨГЖҮЛДЕВИС МАГАЛЫГ

Чаа шүлүктер

ДҮШ

Эргим авам чиктиг кылдыр дүшке кирген,
Элдепсинип, бодал долган чоруп турдум.
Хоочулуг, кырган кижи, каңчап билир,
«Хоя» бээри чадавас дээш сестип турдум.
Каш хонгаш, дүрген бижик чедип келген,
Карааддыг тудуп алдым. Чүрээм сокту.
Катканы бөөр: «Оглум, сенче ужуптум»—дээн.
Каттырыпкаш, бажым соктап тургуладым.
Күзүңгү дег кылан дээрлиг
Хүнүг ора оглу болгаш ындым ол бе?
Чаазы, хары актай келир.
Чайнаан сыллыс ховар көстүр.
Чаа черде чедип келген.
Чаячыгып ап чадап тур мен.
Аяс дээрим, алдын хүнүм
Авам ышкаш эргим турган чүве-дир аа?
Өске чернин бойдузунга
Өөренири берге-даа бол.
Сеткили ак эш-өөр турда.
Сергеп келир кижи-дир мен.

* * *

ХӨЛГЕ

Хөлге кыстар эштип турда,
Көрүп ора магадаан мен.
Сактырга-ла куу деп куштар
Салдап турган ышкаш чораан.
Назын өйү ыдык ак «куш»
Ылчып чаннан шымнып турду.
Чалгыныдан тудуп аар дээш,
Чагытайдан ыяткан мен.
Кылан хөлге эштип турган
Кыстын адын сөглевес мен.
Кымнык кандыг чанның билир —
Кыжыра-даа бээр ыйнаан.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

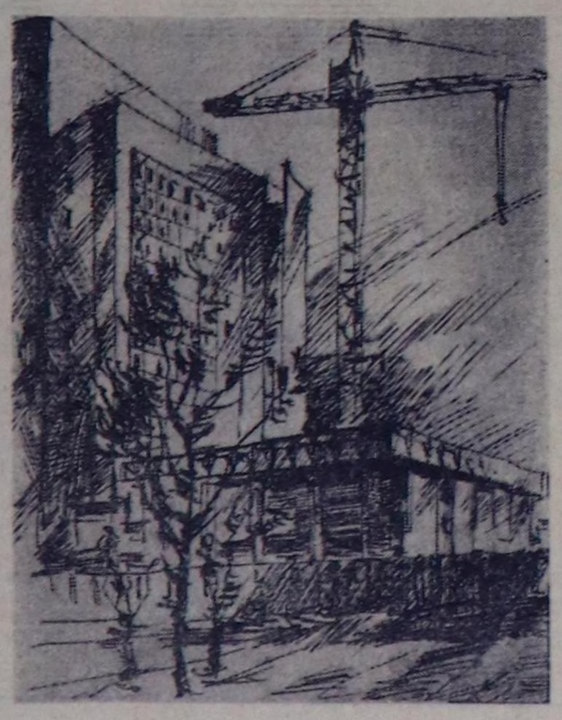

М. Кууларның «Туттунуп турар Новосибирск» деп чураан чуруу.

СОНУУРГАКТАРГА

Эрте - бурунгу паркта орду

Петергофтуң эң онзагай ордуларының бирээзи—«Коттеджини» Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында титлержилер үрегдеп каапкан турган. Ам ону Ленинградтың чаартыкчылары бүрүү-биле катап тургусканнар.

«Коттедж»—орус золчествонуң турасказалы, 1826—1829 чылдарда туттунган. Шиш суургаларлыг, чадагай өрээлдерлиг, балконнарлыг, улуг эвес ийи каът бажыңның соңгаларындан Фин мугулдуру магазыг чаагайы-биле көстүр. Эдээн делгеми-биле серилеттинген кол керер эжиктин дашкаар үнген уу-биле баарга, он-он гектар шөлде чаптылган садка чедире бээр.

Ордуның бүгү өрээлдериниң эжиктерин, соңгаларын ыштан кылган угулзалар каастаан. Чечектерден, чимистерден бүткен дизиглер, маны даштан бүткен шалалар, хөналардан бижимелдер ордуның үжен өрээлинин түс бүрүзүн онзагай байдалыг болдуруп турар. Г. Гамбстың чазаныр мастерскаязында түскай чагыг-биле гот аянга таарыштыр кылдынган мебель-биле орду дериттинген. Сураглыг мастерлериң чуруктары болгаш хүлерден куткан кылыглар каасталганы байдыып турар.

Ленинградтың бөлүк чаартыкчылары хөй чылдарның дургузунда «Коттеджиге» ажылдап келгеш, ордунуң эге баштай турган хевирин эгидип шыдааннар. Ам муңмуң эт-херекселдерни: мебельди, чуруктарны, люстраларны, саваларны, көжегелерни тус-тус залдарга мурнунда турган аайы-биле айлай салыры арткан. Ленинград чоогунуң архитектура тураскаалдарын чаартып тургузарының практиказында орду экспозициязын кылдынган хирези-биле эвес, а хары угда ажыдары бир-ле дугаар болуп турары бо.

В. ТАҢШИН,
М. ФРИДМАН.
Петродворец.

Коллекцияда—үе

Ноябрь 7-нин, Май 1-нин революстуг байырлалдарының хүннерин бир-ле дугаар кызыдып каан 1919 чылдың совет календары Харьковта инженер Михаил Грабовскийниң коллекциязында немешкен. Элээн каш муң ном кылдыр саналып турар онзагай чылданың аразында Совет эрге-чагырганың чылдарында парлаттынган «чыл санакчыларының» долу чыындызы бар.

Артында чуруктарлыг бичин хемчээлдиг табель-календарлар чыындызы Советтер чуртунуң бир язы чыл бижимели болуп турар. Чижээ, кур черниң баштайгы дүжүдүнүн тараазын чүдүрген машинапар чыскаалы, Днепрогэс, «Соңгу полюс» станцияның чурттакчылары, космос оруунуң маадырлары дээш оондаа ынай. Нева уунда хоорайга Ленинниң чуртталга, ажыл-чорудулгазы-биле холбашкан төөгүлүг черлериге коллекцияның кол кезээ турасказаттынган. Торгуда даараттынган, тоста ойдунган, керамика самбырада парлатынган, пластмасстан куттунган белек календарлар кижиниң кичээнгейин саныр туда бээр. Оларның аразындан «мөнге календарь» деп адаттырып турары XX вектин кайы-даа чылынга таарыштыр тургустунуп болур. Ү-е саваашкынының амгы турум турар (юлиан, григориан болгаш хүн) системаларын бириктирип турган, КНО-нуң гуский комиссиязының ажылдан кылганы келир үениң календарының төлевилели база коллекцияда кирип турар.

В. ГАТАШ.
Харьков.

Вектер өттүр көжүг

Балар шагдан бөгүнге көш кылырын бо хөл шыдыраа оглу он век дургузунда маңаа келген. Ону Самарканд школачызы Сергей Полуголкин, Афрасиаб хоорайжыгаштың чите төвүнден археологтарга дузалажып турган, тып алган. Шыдыраа оглунуң хемчээли 18 миллиметр.

Ол болза Афрасиабтан тывылган баштайгы шыдыраа дүрзүү эвес. Чаан соогуңнан кылган шыдыраа аъды база оон тывылган, ам эрмитажта кадаталаттынын турар. Дугаан чоогундан шыдыраа дүрзүлери четкеп-биле тывылган. Чаа тывыш—шыдыраа оглу—онза сопуургалды болдуруп турар. Хана карактыг самбыра кырынга чазалажышкыннар киржикчилериниң—шерагтерниң, полководчуларының орнунга амгы шыдыраа дүрзүлериниге дөмейлешкек түскайлан дүрзүлер тыптып эгелеп турган үеге ол шыдыраа оглу хамаарлыр.

Мүк чылдар мурнунда тывылган шыдыраа оглу—ол дөрге чаан соогуңнан бүткен, ийи талазын капшый чонуп каан бичин доорбашчыгаш.

С. ФЕНЮТИН,
СЭТА-ның корр.
Самарканд.

ПРАКТИКТИГ ДУЗАНЫ ЧЕДИРЕР

ВЛКСМ Төп Комитеди болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүдениниң чанында Күш-культура болгаш спорт комитеди бистиң республиканың күш-культура ажылын хөгжүдериниге практиктиг дузаны чедирер болгаш спортту пропагандаларында-биле Тываже болүктү чоруткан. РСФСР-ниң спорт комитединиң киллис начальниги В. И. Киселев ону удуртуп чоруур. Болүктүң кежигүннериниң аразында бокска олимпий оюнларының чемпиону Олег Григорьев, делегей чергелиг спорт мастери, фигурлуг чыңгыдаашкынның сураглыг спортчузу Евгений Шевеловский болгаш өскелер-даа бистиң республикада чоруп турар.

СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга найысыладың спорт активи-биле Москвадан келген болүктүң чамдык кежигүнүлери бурунгу хүн ужуражылга эртирген.

ВЛКСМ Төп Комитединиң инструктору, делегей чергелиг спорт мастери Е. И. Шевеловский совет фигуристериниң белеткелин, оларның бо ее-зонда кандыг-кандыг маргылдааларга киржирин чыылганнарга чугаалап берген.

Төлевилел өзүгаар эвес спорт тудугларының конструктору Н. В. Воловник школалар, чуртталга бажыңнарының чанында спорт шөлдерин канчаар кылырының, дериг-херекселдерни тударының төлевилелдерни коргузуп тайылбырлаан.

Кызылдың педагогика институдунуң студентилери-биле спортчуларның ужуражылгазы дүүн эрткен.

(Бистин корр.).

ХАНДЫКШЫЫР, СОНУУРГААР

Кызылдың педагогика институду шагдан-на уран чүүл, спорт талазыбиле эки ажылын көргүзүп, талантыг бөт-тывынгыр артистери, мергежилдиг спортчуларны хөй-биле кижизиткен. Оларның аразындан Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Кан-оол Баазан-оол, хостуг хүрешке ССРЭ-ниң спорт мастери Өргелээр Ондарны болгаш өскелерге-даа адап болур.

Институтта волейбол секциязы шагда-ла ажылдап турар. Ынчалза-даа оон кежигүннери доктаамал шыырак шилиндек команда тургустунмайн келген. А 1977 чылда институттуң башкызы Алексей Очур волейбол секциязының ажылын удуртпушаан, шилиндек команданы тургускан. Ук команданы ынчан бирги курсчуларның эки өөредилгелиг, чурумнуг, хөй-ниитичи ооллардан шилип алган.

Секция вторник, четверг, суббота санында доктаамал ажылдап турар. А чамдык таварылгаларда воскресеньелерде-даа чыглып алгаш тренировкадап, удавас болур маргылдааларга белеткелди кылгылаар.

Чүгле эрткен чылын безин команда хоорайның бирги чери дээш маргылдааларга ийи катап чемпионаан. Ол ышкаш ол-ла чылын «Спартак» эки-тура спорт ниитилелиниң бирги чери дээш маргылдаага демнит команда база тиилекчи боон шүглүп үнген. Бо чылын хоорайның улус өөредилге кылдызының, уран чүүл училищезинин, көдээ ажыл-агый техникумунуң база Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының, педагогика институдунуң аразында болган волейбол маргылдаазында бо команда база-ла тиилекчи болган. Команданың составы мындыг: капитаны институттуң башкызы Алексей Очур, педфактың бирги курсчузу Александр Донгак, ол-ла факультеттиң ийги курсчулары Валера Даизырын, Николай Дуютбан, физматтың ийги курсчузу Виктор Монгуш болгаш фалфактың ийги курсчузу Василий Монгуш.

Шилиндек командадан ангыда секцияда оон ажыг волейболистер белеткеним, спорттун бо хевиринге мергежилин бедидип турарлар.

Секцияның кежигүннери болгаш шилиндек чыынды команданың волейболистери эки өөредип, спортка киржириндеп ангыда боттарының хостуг шактарын чөп эрттирериче киизээнгейин салып турар.

Институтка, общежитиеге болгаш өскедаа черлерге болгулаар хемчеглерден чыда калбас, оларның киржикчилери боон турарлар.

Волейболистериниң аразындан Александр Донгак уран чүүлге хандыкшылдыгларын бирээзи. Ол институттуң «Алдынай» ырыхөгжүмүг ансамбльдин киржикчизи. Бас гитарада ойнап, тыва, совет композиторларының ырларын ырлаарынга ынак талантылыг студент.

— Уран чүүлге, спортка киржири кижини өөредилгеже улам-на сундуктурар-дыр. Хостуг шакты шын ажыглаары база өөренирге улуг идигни бээр-дир—деп, волейболистериниң чугаалап турары черле шын.

Студент чылдар солун, берге чымыштыг болур. Ол чылларда эртем-билигже улуг сундулуг, уран чүүлге, спортка болгаш хөй-ле өөренип, шинээдин алгы дег ажыктыг, амыдыралга херектиг чүүлдерге сонуургалдыг хандыкшыыр болза башкы, кижизидикчи, ажыл-ишке чогаадыкчы кижилер оон үнер.

Б. КЕНЕШ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

ДЕКАБРЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00 — «Ye». Информастыг программа.
10.35—«Зарядкага чыскаалыңар!».
10.55—«Улустуң аялгалары».
11.10—«Будильник».
11.40—«Совет Эвилелинге бараан боон тур мен!».
12.40—«Тоод аалдан келген». «Алдын аскыр дагаажыгаш дугайында тоол». Мультфильм.
13.30—«Көдээге дамчыдыла».
14.30—«Музыкалыг киоск».
15.00—«Театр шинаи». Г. Гауптман —«Хүн ажарының мурнуу чарында». ССР Эвилелинин күрүнеңиң үлегерлиг Биче театрының фильм-спектакли.
17.55—«Делегей байдалы».
18.30—«Далайның музыказы». Эстрада программазы.
19.00—«Хууда харысалгалыг». Чурттуң күш-ажылчы коллективтериге турасказаткан болүктеп документалдыг телефильмнериң баштайгы көрүгүүзү.
19.30—Медээлер.
19.45—Мультфильмнер программазы: «Чаптанчыг орус чүүлдер», «Касенька болгаш Басенька цирктe».
20.10—«Кино аян-чоруктар клуву». Дамчыдыгланы Ю. А. Сенкевич чорудар.
21.10—«Ыраажы». Уран-чечен телефильминиң баштайгы коргузуу. Сценарийниң автору, режиссёру болгаш кол рольдуң күүседиксизи Дин Рид.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.00—«Силерни бодалыңар». Дамчыдыгланы музыка таймылбыракчызы О. Доброхотова чорудар.
23.50—00.30 Спорт дугаанда документалдыг фильмнер программазы: «Тургузуушкун оруу», «Олимпий шоюнуң деңзии». Төнгенде —медээлер.

ДЕКАБРЬ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.40—Эртенги гимнастика.
11.00—Мультфильмнер программазы: «Чаптанчыг орус чүүлдер», «Касенька болгаш Басенька цирктe».
11.25—«Бурунгаар, ооллар!».
12.25—«Кино аян-чоруктар клуву». Дамчыдыгланы Ю. А. Сенкевич чорудар.
13.25—Совет комсомолдарының чогаалдарындан концерт.
14.40—16.00 Чаңсар.
16.00—Медээлер.
16.20—«Көдээниң ажыл хүннери». Кинопрограмма: «Бо байырлалдар болгаш ажыл хүннери», «Боттарының курлавырлары», «Гулихованың улегери»-биле.
17.30—«Б. Шоу». 1-ги көрүү.

КЫЗЫЛДАН

18.15—Телемедээлер.
18.30—«Хамааты камгалалының билиглери — кижи бүрүзүнге». Дамчыдыла.
18.40—«Оттан болгаш суудан». Киножурнал.
18.45—«Уран-чечен помчулга». Дамчыдыла.
19.00—Телемедээлер.
19.10—Чарлаллар.

МОСКВАДАН

19.15—Үшкү чыл—шалыычы чыл». «Ростовтуларның лозунгу хожудан турарлар чокка ажылдаар».
20.00—«Күскежигештин мырызы». Мультфильм.
20.15—Эштир талазы-биле ССРЭ-ниң кубогу. Ленинградтан дамчыдыла.
20.45—«Алкоголизм». Эмчиниң беседазы.
21.15—Делегей конкурстарының лауреады И. Бочкова ойнаар (скрипка).
21.45—«Поэзия» Ф. И. Тютчев. Төрүттүнген хүнүнден бээр 175 чыл болганында.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.05—Волганың автомобиль заводунуң ырызының концерти.
23.30—01.45—Хоккей талазыбиле ССРЭ-ниң чемпионады. ЦСКА—«Крылья Советов». ЦСКА-ның Спорт ордузундан дамчыдыла. Чаңсарда—медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.15—«Аваның школазы».
18.45—«Аныяктарның чогаадылгазы».

КЫЗЫЛДАН

19.15—«Далайның чазаг шериглери». Телефильм.
19.45—20.55 — «Аас-кежиктиг болур дизе». Уран-чечен телефильм.

Агаар

Бөгүн республиканың чамдык черлериниге хар чаар, барыш чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр чедер. Агаарның температуразы 13—18 градус соок болур. Даглыг черлерге ортумаа-биле 7—12 градус соор.

Кызылга база-ла быскан хар чаар агаар болур. Хаттың дүргени секундада 3—8 метр. 14—16 градус соок болур.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

КИНО

ДЕКАБРЬ 3-ТЕ

НАЙЫРАЛ»: «Карлос Эспиноланың хүн демдеглели» 10.00, «Мөөн өөлдек, часыг ачыгажым» 11.30, 13.40, 15.50, 18.00, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Р. Крузоның амыдыралы болгаш кайгамчыктыг ужуралдары» 9.20, 11.10, 13.00, 14.50, «Сагыш-сеткилдиң дувурөөзүнү» 16.40, 18.20, «Албан аайы-биле ынакшыл» 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Узун дыпда аас-кежик» 11.00, 13.00, «Ынакшыл болгаш карак чаштары» 15.00, 18.40, «Арага хайындырыкчылары» 16.50, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ак сеткилдиг хуулгаазын сөс» 9.30, 11.00, «Коргуттурбас эм» 13.00, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ДЕКАБРЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ур өөн келишкин» 10.00, 11.45, 13.20, 15.15, 17.00, 18.45, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мультчымынды» 9.35, «Трубачевтуң отряды тулчуп тур» 10.55, 14.40, 16.30, «Мөөн өөлдек, часыг ачыгажым» 12.45, 18.20, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Сагыш-сеткилдиг дувурөөзүнү» 15.00, 16.50, 18.40, 20.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сусанна болгаш хуулгаазын билзек» 13.00, «Албан аайы-биле ынакшыл» 14.20, 17.10, 20.00 шактарда.

РСФСР-ниң Совхозтар министерствозунуң «Скотопром» трестиниң Тываның «Дон-Терезин» совхозка тыысканы төгерик эрги таңмалы күш чок деп саная.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң ораазкызының 2-35-24, 2-31-79, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийн амыдырал болгаш совет тургузуг кылдыстерниң 2-37-13, пропаганда кылдызының 2-31-75, культура белдиазының 2-23-54, көдээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, үлетүүр кылдызының 2-22-64, чаг-аа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтериялың 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17531. Чагыг № 2737.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүдениниң Ном үндүрер чөр, полиграфия болгаш ном садымының талазы-биле аргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1). ТС—01421.